

Zdravotně
sociální fakulta
Faculty of Health
and Social Studies

Jihočeská univerzita
v Českých Budějovicích
University of South Bohemia
in České Budějovice

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Zdravotně sociální fakulta
Katedra sociální práce

Bakalářská práce

Genderové aspekty v sociální práci

Vypracoval: Kristýna Kubešová

Vedoucí práce: PhDr. Martina Hrušková, Ph.D.

České Budějovice 2014

Abstrakt

Se stereotypy a předsudky se v naší společnosti setkáváme odnepaměti. Vliv na jejich utváření má především způsob výchovy a kultura společnosti, ve které jsme se narodili, byli vychováváni a v níž žijeme. S tím souvisí pojem gender, nebo-li společensky utvářené postoje a modely chování, které obvykle dichotomicky dělíme na mužské a ženské. Podle naučených genderových vzorců se nechováme jen v životě osobním, ale i profesním. Je proto na místě klást si otázky, jak ovlivňuje vědomí vlastní genderové identity profesní život sociálních pracovníků a pracovnic. Na sociální pracovnice a pracovníky jsou denně kladeny vysoké nároky. Přitom se od nich očekává profesionální, ale i lidský přístup ke klientkám a klientům. Ovšem ne vždy je tento cíl jednoduché naplnit. Tak jako mohou lidé chybovat v běžném osobním životě a držet zaujatý postoj ke konkrétnímu člověku, to samé se může stát i sociálním pracovníkům v případě posuzování životní situace svých klientů.

Bakalářská práce „*Genderové aspekty v sociální práci*“ se věnuje otázce výskytu genderových stereotypů a předsudků u sociálních pracovnic a sociálního pracovníka v Českých Budějovicích. Cílem této práce je zjistit možné genderové stereotypy a předsudky sociálních pracovnic a pracovníka v jejich vnímání a praktickém přístupu vůči klientkám a klientům. A jaké okolnosti vedou k jejich vytváření a jakým způsobem se s nimi snaží daní jedinci vypořádat.

Teoretická část této práce je rozdělena do čtyř dílčích kapitol. Kapitoly jsou zaměřeny na představení pojmu gender, genderové problematiky na obecné úrovni i v souvislosti s oblastí sociální práce, a především na genderové stereotypy a jejich výskyt v sociální práci. Popisují zde základní pojmy – gender, genderová identita, genderová role, genderový kontrakt a genderová socializace. Zabývám se rozdíly mezi pohlavími, rozdělením mužských a ženských rolí a vytvořenými genderovými stereotypy. Dále se okrajově zabývám tématikou gender studies a diskriminací v souvislosti s tenderem. V teoretické části se zaměřuji především na genderové stereotypy a předsudky v sociální práci, přičemž zde zaměřuji pozornost i na osobnost sociálních pracovníků a pracovnic.

Praktická část pak popisuje vlastní kvalitativní výzkum, který zjišťuje názory vybraných sociálních pracovníků a pracovníka na vybrané otázky týkající se genderových stereotypů a předsudků.

S ohledem na cíl a kvalitativní strategii práce byly stanoveny tyto dvě výzkumné otázky:

1) Jsou si zkoumané sociální pracovníci a pracovníci vědomi možných genderových stereotypů a předsudků v sociální práci?

2) Jsou v chování, názorech a postojích zkoumaných sociálních pracovníků a pracovníků přítomny genderové předsudky a stereotypy, případně jak se projevují v sociální práci s klientkami a klienty?

Za účelem zjištění požadovaných skutečností bylo vedeno 6 strukturovaných rozhovorů s 5 sociálními pracovníci a 1 sociálním pracovníkem, kteří byli záměrně vybráni účelovým výběrem. Všichni zmiňovaní sociální pracovníci působí ve vybraných organizacích v Českých Budějovicích.

Vlastní realizace výzkumu probíhala v Českých Budějovicích v měsíci duben roku 2014. Vyhodnocení získaných dat bylo provedeno metodou vytváření trsů. Data byla roztríděna do tří okruhů, dle strukturovaného rozhovoru.

V první části rozhovoru se zabývám základními informacemi o zkoumaných sociálních pracovnících v souvislosti s výkonem sociální práce, dále se zabývám průběhem jejich vlastní genderové socializace, a ptám se na představu ideálního rozložení rolí v rodině.

V další oblasti jsem se zaměřila na vědomí sociálních pracovníků genderu v sociální práci. Zajímalo mě, zda-li se u zkoumaných sociálních pracovníků projevuje stereotypní chování a utváření postojů vůči klientům. Dále jsem se zaměřila na možnost preference klientů na základě příslušnosti k danému pohlaví.

V poslední části výzkumu jsem se krátce zaměřila na reflexi sociálních pracovníků a na nástroje, které k reflektování stereotypů a předsudků používají.

Výsledky z rozhovorů pak byly kvalitativním způsobem analyzovány a následně přehledně zpracovány do tabulek.

Výsledky ukázaly, že mezi sociálními pracovníky a pracovnicemi se genderové stereotypy a předsudky vyskytují a ovlivňují jejich primární přístup ke klientům a klientkám. Jejich výskyt je ovlivněn především přenášením vzorů role muže a ženy z vlastních rodin. Přesto jsou si jich sociální pracovníci a pracovnice vědomi a snaží se je při své práci eliminovat a zpětně reflektovat. Tím tak dochází ke zlepšování individuálního přístupu pracovníků a pracovnic ke klientům mužského či ženského pohlaví.

Předkládaná bakalářská práce může do budoucna představovat zdroj informací pro sociální pracovníky a pracovnice, ale může posloužit i široké veřejnosti, kterou tato oblast zajímá.

Klíčová slova:

gender, genderové aspekty, stereotypy, předsudky, sociální práce, sociální pracovník/pracovnice

Abstrakt

Stereotypes and prejudices are common in our society since time immemorial. The way of education and the culture of society in which we were born, we were brought up and we live are the main domains which influence the process of their creation. It is related to the concept of gender - socially formed attitudes and behavior which are divided dichotomously into male and female. Our behavior is influenced by gender patterns not only in personal life, but also professional. We need to ask question about how knowledge of own gender identity influences professional life of social workers both gender. Their profession is highly demanding, moreover they are expected to have professional as well as personal approach to clients. However this goal is not fulfil easily. People can make mistakes in their everyday life and be biased against particular person; social workers can assess the client's standard of living in the same way.

The thesis, "*Gender aspects of social work*" deals with the issue of incidence of gender stereotypes and prejudices among social workers both gender in České Budějovice. The goal of this work is to find out if gender stereotypes and prejudices could be found in their mind and in practical approach to clients. Moreover, we would like to identify what create conditions for them and how the individuals try to deal with them.

The theoretical part is divided into four chapters which focus on terms gender, gender issues generally as well as in connection with social work and above all on gender stereotypes and the incidence in the area of social work. The basic terms are discussed as gender, gender identity, gender role, gender contract and gender socialization. I am concerned with differences between gender, division of male and female role and created gender stereotypes. In addition, I deal with the theme of gender studies and discrimination in connection with gender marginally. Primarily, the theoretical part is focused on gender stereotypes and prejudices in social work and personality of social workers.

The practical part is a description of the qualitative research, where attitudes of representative social workers are investigated in case of gender stereotypes and prejudices.

With regard to the objective and qualitative strategy of this theses, two research questions were defined:

1) Is there any awareness in social workers about possible gender stereotypes and prejudices in social work?

2) Are gender stereotypes and prejudices present in behavior, opinions and attitudes of social workers or as the case may be how they are manifested in approach to clients?

Semi-structured interviews with 5 women and 1 man were conducted for the purpose of this study. They were selected by objective sampling intentionally. All of them work in organizations of social work in České Budějovice.

The realization of the study took place in May 2014 in České Budějovice. The results were divided into three parts on the basis of semi-structured interviews and then were analyzed by the method of clustering.

In the first part of interview, I am concerned with the basic information about social workers in connection with performance of social work. Then I focus on their own gender socialization and their idea what is the optimal distribution of gender role in family.

Second part of interview is focused on consciousness of social workers about gender in social work. I took an interest in incidence of stereotyped behavior and creation of attitudes to clients. Moreover, the possibility of preference clients on the grounds of affiliation with gender was explored.

The final part of interview, I focus briefly on reflexion of social workers and instruments which are used for reflexion of gender stereotypes and prejudices.

The results were analyzed in a qualitative way and transformed to uncluttered charts.

Results showed gender stereotypes and biases occur among social workers of male and female gender and their primary attitude to male or female clients is influenced by them. The incidence is mainly affected by transferring patterns of men and women role

from their families. Nevertheless, men and female social workers are aware of their incidence and they try to eliminate and reflect them during their work. Because of these mechanisms, the attitude of social workers to male and female clients is getting better.

In future, the thesis may serve as a source of information for social workers as well as general public who take an interest in this area.

Keywords:

gender, gender aspects, stereotypes, prejudices, social work, social worker

Prohlášení

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci jsem vypracoval(a) samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to – v nezkrácené podobě – v úpravě vzniklé vypuštěním vyznačených částí archivovaných fakultou – elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejich internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Českých Budějovicích 14. 8. 2014

.....

Kristýna Kubešová

Poděkování

Děkuji PhDr. Martině Hruškové, Ph.D. za odborné vedení, poskytnutí podkladů a cenných rad, a velmi vstřícný přístup při vypracování mé bakalářské práce. Další poděkování patří také mé rodině za jejich podporu během celého studia.

Obsah

Úvod	11
1 Současný stav	13
1.1 Gender	13
1.1.1 Genderová identita	15
1.1.2 Genderová role	16
1.1.3 Genderový kontrakt	18
1.1.4 Genderová socializace	18
1.1.5 Gender studies	19
1.2 Gender a diskrimance	20
1.3 Genderové stereotypy	21
1.4 Gender v sociální práci	23
1.4.1 Genderové stereotypy v sociální práci	26
1.4.2 Osobnost sociálních pracovníků a pracovnic	28
2 Cíl práce a výzkumné otázky	30
2.1 Cíl práce	30
2.2 Výzkumné otázky	30
3 Metodika	31
3.1 Strategie, metoda a technika použité pro sběr dat	31
3.2 Charakteristika výzkumného souboru	32
3.3 Vlastní realizace výzkumu	32
3.4 Metoda vyhodnocování dat	33
4 Výsledky a jejich interpretace	34
5 Diskuze	51
6 Závěr	58
7 Seznam použitých zdrojů	59
8 Seznam příloh	65

Seznam použitých zkratek

Aj. - a jiný

Angl. - anglicky

Atd. - a tak dále

Např. - například

Resp. - respektive

Tj. - to jest

Tzv. - takzvaný

Vysl. - vyslovujeme

Úvod

„Nejužitečnější ze všech umění je umění být užitečný.“

Benjamin Franklin

Se stereotypy a předsudky se v naší společnosti setkáváme již odnepaměti. Vliv na jejich utváření má především způsob výchovy a kultura společnosti, ve které jsme se narodili, byli vychováváni a v níž žijeme. Některé předsudky můžeme považovat za již přežitá a součástí historie, s jinými se setkáváme i nadále a také se mohou objevovat zcela nové. Lze si položit otázku, které můžeme považovat za přijatelné a přirozené, a které akceptovat nelze.

S tím souvisí pojem gender. Rozdíly mezi muži a ženami, tedy pohlavím, jsou odlišnosti, které vnímáme na první pohled. Považujeme je za přirozené a všudypřítomné. Uvědomění si těchto odlišností se promítá v sociálních interakcích a bezesporu do všech mezilidských vztahů. Při interakci s druhým člověkem si uvědomujeme, většinou i nevědomě, s kým přicházíme do kontaktu. Odhadujeme jeho typické vlastnosti a způsob chování proto, abychom věděli, co můžeme od daného člověka očekávat a podle toho také přizpůsobit své chování. Člověka si tzv. zaškatulkujeme, tím že mu přisoudíme podle nás jeho typické stereotypní vlastnosti spojené s naším očekáváním. Podle toho také k člověku přistupujeme a odvíjí se společný kontakt a komunikace.

Podle naučených genderových vzorců se nechováme jen v životě osobním, ale i profesním. Je proto na místě klást si otázky, jak ovlivňuje vědomí vlastní genderové identity profesní život a jeho vývoj. Gender je v sociální práci celkem velmi oblíbené a aktuální téma, i když do nedávné doby tomu tak ještě nebylo a platilo spíše souhlasné mlčení než-li se pouštět do diskuzí, zda gender ovlivňuje sociální práci. Gender problematiku v sociální práci lze považovat za celkem citlivé téma, protože ne vždy je jednoduché přiznat si určité slabiny a tomu tak je i v pomáhajících profesích. Na sociální pracovnice a pracovníky jsou kladeny velmi vysoké nároky. Je nutností zachovat si profesionální a přitom lidský přístup ke klientkám a klientům, ovšem ne

vždy je tento cíl jednoduché naplnit. Tak jako mohou lidé chybovat v běžném osobním životě a držet zaujatý postoj ke konkrétnímu člověku, to samé se může stát i sociálním pracovníkům v případě posuzování životní situace svých klientů.

Bakalářská práce je zaměřena na popis současného stavu genderových aspektů v sociální práci. V teoretické části jsou v návaznosti na sociální práci vysvětleny pojmy gender a pohlaví, genderová identita, role, kontrakt, socializace, genderové stereotypy, gender a diskriminace. Dále se úzce zaměřím na osobnost sociálních pracovníků, která také hraje podstatnou roli ve výkonu sociální práce. V praktické části bakalářské práce je stanoven cíl a výzkumné otázky. Praktická část vychází z poznatků mého kvalitativního výzkumu, kde je popsána zvolená metoda výzkumu, zvolený výzkumný soubor, sběr dat a jejich následná interpretace. Cílem práce je popsat současný stav genderových aspektů sociální práce a zjištění možných genderových stereotypů a předsudků sociálních pracovníků a pracovníc v jejich vnímání a praktickém přístupu vůči klientkám a klientům.

Vzhledem k tomu, že gender se vyvíjí v návaznosti na čas a místo, považuji za přínosné věnovat se této tématice i do budoucna a věnovat jí pozornost nejen v každodenním životě, ale také především v oblasti sociální práce.

1 Současný stav

1.1 Gender

V dnešní novodobé společnosti se stále více setkáváme s anglickým termínem gender (vysl. [džendr]). Tento pojem překládáme jako sociální pohlaví, popř. jako sociální rod (49). Z důvodu jeho obtížné přeložitelnosti do českého jazyka tak, aby český překlad nebyl příliš zavádějící a nejednoznačný, se však uplatňuje používání původního anglického výrazu gender, který obsahuje veškeré žádoucí atributy k chápání tohoto pojmu.

Gender je pojem označující sociální aspekty pohlaví, nikoli biologické. Avšak lidské pohlaví jako biologická danost, bytí mužem či ženou, slouží jako základ na němž společnost konstruuje společenskou kategorii zvanou gender, tj. maskulinitu nebo feminitu. Komplementárním pojmem k genderu je termín pohlaví (angl. sex), který se užívá pro identifikaci rozdílů daných biologicky. (38). Pojem gender se používá k označení kulturně a společensky vytvořených rozdílů mezi ženami a muži. Existuje řada vzorců chování, které jsou ve společnosti považovány za typicky ženské nebo mužské. Chování může být podmíněno biologicky nebo být výsledkem kulturního vývoje společnosti. Pojem gender se začal užívat ve společenských vědách až v druhé polovině 20. století v rámci feministického paradigmatu. Tématem gender se dnes již podrobně zabývají gender studies¹ a feminismus² (16).

Pojem gender odkazuje na sociální rozdíly mezi ženami a muži, které jsou kulturně a sociálně podmíněné, a to v protikladu k biologicky podmíněným rozdílům. Tyto rozdíly jsou tzv. konstruované, jinak řečeno, že se mohou měnit v čase a být odlišné

¹ Gender studies – (též genderová studia, rodová studia či studia rodu) jsou vědeckou disciplínou, která sleduje různé sociálně a kulturně podmíněné rozdíly mezi muži a ženami ve společnosti, a to nejen v současnosti, ale i v minulosti (14).

² Feminismus – ženské hnutí usilující o překonání útisku a marginalizace žen a změnu doposud mužsky utvářených společenských struktur (16).

nejen v rámci jedné kultury, ale i mezi všemi kulturami. Tyto rozdíly jsou předmětem socializace. Vztahy mezi muži a ženami se neustále přirozeně vyvíjí a tyto sociální rozdíly jsou běžným stupněm vývoje těchto vztahů (5). Pokud tedy v souvislosti s něčím mluvíme o genderu, máme tím na mysli to, co je kulturně a sociálně naučené, ne co je biologicky předurčené.

„Pojem gender lze vysvětlit v zásadě jako určitý konstrukt, jako obraz toho, co v konkrétní historické, společenské a kulturní oblasti, kulturním kontextu, představuje maskulinita a femininita a nejsou právě pouze tyto dva obrazy genderu, mohou být i další. Mohou být různé modifikace transgenderové identity, různých identit v rámci femininity a maskulinity.“ (25).

Soubor genderových vlastností, připisovaných ženě danou společností a v určitém čase, nazýváme feminita. Je vymezený komplementárně k maskulinním charakteristikám a vychází z ženských pohlavních znaků, tj. především péče o potomky a rodinu. Maskulinita je soubor genderových vlastností připisovaných muži a vychází z mužských pohlavních znaků, např. podmíněná pohotovost k agresivitě (5). Gender vyjadřuje představu, že existují pouze dvě pohlaví, tedy ženské a mužské, a jim biologicky přisouzené charakteristiky. Zpravidla není brán ohled na transgenderové modifikace identity, tj. hermafroditně a transsexuálně orientované muže a ženy. V klasickém genderové představě je mužské pohlaví, tedy i gender, obvykle nadřazeno pohlaví ženskému ve všech směrech.

Gender se však netýká jen dívek a chlapců, mužů a žen a charakteristik, které jsou jim prisuzovány, ale promítá se také do toho, jak fungují vzájemné vztahy mezi ženami a muži v různých skupinách, jak jsou formovány a reprodukovány společenské hierarchie (42).

Koncept tří I od Kimmela: identita, interakce a instituce, vystihuje fungování genderu jako principu, který strukturuje společnost. Identita je vždy zapojena do konkrétního kulturního a jazykového kontextu, který se podílí na vytváření našeho žensství či mužství, naší pozice ve společnosti. Interakce značí, že gender je vztahový koncept, neboli vzniká v interakci. Instituce, jimiž jsou rodina, škola, práce aj., zrcadlí,

produkují a posilují genderové vzorce³ dané společnosti (49).

1.1.1 Genderová identita

Součástí osobní identity je identita genderová (lze se setkat s označením identita pohlavní, nebo-li sexuální). Představuje prožívání sebe sama jako dívky/ženy nebo chlapce/muže včetně příslušnosti k daným skupinám. Toto prožívání může být vázáno pouze na biologické pohlaví (pohlavní identita) nebo na sociální definování sebe sama jako ženy či muže (genderová identita). Osobní identita je sociálně konstruovaná, zatímco genderová identita vyplývá z povahy genderově-pohlavního systému v dané společnosti. Ženská a mužská identita je vlastně subjektivní vědomí si sebe sama jako ženy nebo muže, přičemž socioložka Marie Čermáková definuje genderovou identitu jako osobní zkušenost s mužskou nebo ženskou existencí, která reflektuje skutečnost, že chování a jednání muže a ženy se odráží od toho, zda-li je jejich sociální status determinován mužsky či žensky (49).

Genderovou identitu tedy lze označit jako psychologický konstrukt, vypovídající o individuální fenomenologické zkušenosti být maskulinní a nebo femininní. V rámci společenských věd byla genderová identita z mnoha hledisek zkoumána, přičemž základní otázkou je, zda jsou si ženy a muži vědomi nebo nevědomi vytváření a prožívání genderové identity. Další otázkou je vztah prožívání genderové identity k dalším aspektům individuálního sebepojetí, které může být ovlivněno genderově relevantním věděním, tedy získanými znalostmi z oblasti genderu (28).

Genderová identita tak vzniká v konkrétním kontextu a přitom nepostrádá jedinečný psychologický rozměr (49). Genderová identita není předurčena jedinci od narození, i když jí předchází genderová kategorizace založená právě na biologickém pohlaví. Teorie genderové identity však zastává názor, že u většiny individuí dochází ke shodě kulturní definice biologického pohlaví, genderové kategorizace i genderové

³ Genderové vzorce – vzorce očekávaného chování od mužského a ženského pohlaví (16).

identity. Výjimkou tvoří individua, která zažívají generovou identitu lišící se od jejich biologického pohlaví. Tento jev můžeme vnímat např. u transsexuálů (28).

1.1.2 Genderová role

Z výše uvedeného vyplývá, že být mužem či ženou není pouhá biologická danost. Dítě se od narození učí příslušnému sociálnímu pohlaví a své ženské či mužské roli, a to za pomoci svého blízkého okolí, rodičů, školy, médií a dalších institucí, s nimiž během života přichází do kontaktu. Od dítěte se očekává přijetí jeho dané genderové role. Socializující subjekty ocení, když se dítě podle této role vhodně projevuje tak, jak se od něj očekává. Plnění genderové role můžeme přirovnat s hraním divadelní role, kdy si je jedinec vědom, co jeho role obnáší a těchto pravidel se také drží (49).

Genderová role je soubor většinou nepsaných pravidel, určených danou společností, platných pro chování a jednání mužů a žen. Ženám i mužům jsou přisuzovány různé práce, hodnoty, povinnosti a odpovědnosti. Tato nepsaná a neformální pravidla definují, jaké chování, myšlení, způsob života, styl oblékání je vhodný pro příslušníky mužského a ženského pohlaví (7).

Jedná se o způsob chování, který je očekávaný od členů společnosti v souvislosti s jejich pohlavní příslušností (38). Ženám jsou podle tradičních genderových charakteristik přisuzovány vlastnosti jako podřízenost, závislost, intuice a citlivost, zatímco od mužů se očekává statečnost, nezávislost, dominance a racionální přístup. Tomuto tradičnímu přístupu však realita ne vždy odpovídá. Někteří muži mají typicky femininní vlastnosti, a některé ženy oplývají naopak spíše maskulinními rysy (15). Například maskulinní ženy společnost chápe jako agresivní, hrubé a postrádající mateřské vlohy. A naopak feminní muži jsou vnímáni jako slabí, plaší a choulostiví (29). Tito lidé, kteří zcela nezapadají do své genderové role, jsou často okolím nepřijati a společnost k nim zaujímá negativní postoj (15).

Člověk se rodí biologicky jako muž nebo žena, ale jelikož má společnost od mužů a žen odlišná očekávání spojená s výkonem mužské a ženské role, musí se člověk již

od narození dané roli učit. Při hraní těchto rolí má velký vliv rodina, vrstevníci, celá společnost a kultura (15).

Genderové role se vytvářejí a utvrzují především v oblasti rodiny, školy, zaměstnání a podle společenských norem (6). Genderové roli se jedinec učí již od útlého věku za asistence okolí, přičemž největší vliv na utváření role mají rodiče, škola, různé instituce a také média. Děti se učí chovat podle přisouzeného pohlaví. Rodiče kladou odlišné nároky na dívky a chlapce. Stereotypní představa o pohlavních rolích má při výchově děti velký vliv. S dívkami se jedná jako by byly citlivější a křehčí. Formou dětských her se učí být starostlivé a pečlivé, takové jaké by měly být budoucí matky. Zatímco od chlapců se očekává zvědavost a objevitelské chování vůči předmětům okolního světa, jsou vedeni k technickým a řemeslnickým zájmům. Tento rozdíl je dobře znatelný při nahlédnutí do dětských pokojů dívek a chlapců. V dětském pokoji dívky nalezneme hračky a hry související s domácností a péčí o rodinu (např. kuchyňka, panenky, výtvarné potřeby), zatímco chlapecký pokoj bude vybaven převážně auty, stavebnicemi a hry rozvíjející technické zaměření. Americká psychologka Esther R. Greenglass (1995) tvrdí, že hračky nabízené chlapcům podporují směřování z domu, zatímco hračky určené dívkám posilují domácí aktivity (24). Představitelé strukturálního funkcionalismu⁴ zastávají názor, že zaměření ženy na práci v domácnosti je funkční. Jelikož právě ženy v mnoha ohledech udržují společnost v chodu, tím že rodí její nové členy, podílí se z velké části na výchově k přijetí společenských norem a hodnot, a poskytují dětem i mužům péči a citovou oporu. Někteří funkcionalisté však zároveň význam tradičních činností žen snižují a vnímají je jako společností určené povinnosti žen (38).

⁴ Strukturální funkcionalismus – paradigma zobrazující společnost jako stabilní, uspořádaný systém, jehož členové většinou sdílejí stejný soubor hodnot, přesvědčení a očekávání, tj. sdílejí určitý společenský konsensus (38).

1.1.3 Genderový kontrakt

Genderový kontrakt, nebo-li genderová smlouva, je definován jako soubor implicitních a explicitních zásad a pravidel, která na základě genderových rozdílů přisuzují mužům a ženám různou práci, normy chování, žebříček hodnot, zodpovědnost a povinnosti. Tato pravidla se uplatňují na třech úrovních v rámci socializačních procesů, a to na úrovni institucí (tj. v systému zaměstnání, vzdělání, a v rámci rodiny), a dále v rámci norem a hodnot celé společnosti. (49). Základem genderového kontraktu jsou všudypřítomné stereotypní představy o tom, jak by se měl muž a žena chovat, čím by se měli řídit a co by měli dělat (10). Například zodpovědnost za péči o děti a domácnost je tradičně podle genderové smlouvy připisovaná ženám. Na základě toho volí mnohé ženy časově méně náročné zaměstnání, aby snáze mohly skloubit pracovní povinnosti s péčí o rodinu (49). Genderový kontrakt lze zařadit do tzv. sdílených kolektivních představ, které ukazují řád, podle kterého by se měla příslušně chovat řádná žena a opravdový muž (10). V praxi běžně dochází k naplnění genderové smlouvy, i když už mnohé ženy bojují za prolomení kontraktu a žádají rovné příležitosti pro obě pohlaví. Závaznost požadavků genderové smlouvy se postupně eliminuje a sankce za její neplnění se snižují. Nicméně dílčí výzkumy zabývající se genderovým kontraktem poukazují na skutečnost, že jeho klíčové stereotypní parametry v lidské mysli přetrvávají (18).

1.1.4 Genderová socializace

Během života si obě pohlaví, ženy a muži, osvojují různé role, ženské a mužské. Každý člověk prochází během svého života procesem zvaným socializace, během něhož se učí dobře hrát společenské role. Od jedince se očekává, že si osvojí normy a hodnoty dané společností a kultury, v níž žije a bude zvládat role týkající se rodičovství, partnerství a zaměstnání (15). Vědomí vlastní genderové identity není vrozené. Jedinec jej získává v procesu socializace a děje se prostřednictvím osvojování si genderových

rolí, tj. rolí se kterými jsou spojována očekávání toho, jak se budou lidé chovat jako muži či ženy. Genderové role jsou v různých vzájemných interakcích znovu vytvářeny, potvrzovány či obměňovány. Děje se tomu tak v rodině, zaměstnání, prostřednictvím médií a jiných socializačních činitelů. Každé dítě se od narození v procesu socializace učí, jak se projevovat žensky či mužsky. Někdy je však jejich chování genderově neutrální a ovlivněné tím, čemu ony samy přikládají význam ve hře, chování a postojích (49).

Společnost je tedy velmi zjednodušeně rozdělena na dvě části, mužskou a ženskou. Společenské instituce formují naše představy o tom, jaké chování a jednání je pro konkrétní pohlaví vhodné a co se od něj očekává. Jsou nám předkládány vzorce, podle kterých se máme řídit. Co se však stane, když se tento daný koncept genderového rozdělení nebudeme respektovat a řídit se jím? Pro osoby, které k tomuto takto přistupují a tradiční koncept odmítají, máme termín transgender. Transgenderové osoby vnímáme jako osoby ženského či mužského pohlaví, které se buď odmítají zařadit do jedné ze dvou společností uznávaných genderových kategorií a nebo se do nich začlenit nemohou (např. vzhledem k jejich fyzickým dispozicím, které zcela neodpovídají společenskému rozdělení podle pohlaví) (44).

1.1.5 Gender studies

Hovoříme-li o problematice genderu, měli bychom alespoň okrajově zmínit gender studies, které se společně s feministickými teoriemi podílí na vysvětlování toho, jaké lidské chování je determinováno biologickými faktory (tedy tím, zda se rodíme jako muži či ženy) a jaké chování je výsledkem socializace a kulturního vývoje obecně. Gender studies můžeme charakterizovat jako obor zabývající se tím, jak jsou sociální a kulturní faktory příčinou rozdílů v ženském a mužském chování, nebo-li jak jsou lidé socializováni do svých ženských a mužských rolí (16).

Gender studies však sleduje i další problematiku a předmět jeho studia je mnohem širší. Zaměřuje se i na to, jak pohlaví ovlivňuje sociální nerovnosti v každodenním

životě, jaký vliv má pohlaví na sociální rozdíly týkající se vzdělání a zaměstnání, příjmů a postavení ve společnosti. Eliminací těchto jevů ve společnosti se zabývá feminismus, který lze stručně popsat jako hnutí usilující o eliminaci hodnocení jednoho pohlaví (konkrétně mužského), jako důležitějšího než druhé (ženské) (38).

Gender studies tedy zdůrazňují komplementaritu rolí obou pohlaví a odlišují se tak od feministických teorií, které považují muže za překážku, která brání překonání útisku žen a změnu požadují jen v mužsky utvářených společenských struktur (23).

1.2 Gender a diskriminace

Pojem gender se dostal postupně do popředí v době 19. století, kdy začali nabývat na síle feministická hnutí. O rovnost mezi muži a ženami se začalo usilovat nejprve v oblasti filozofie, politiky a později i v právu. Termín gender má význam v zakotvení rovnosti mezi muži a ženami a zákazu diskriminace na základě pohlaví. Na základě biologické charakteristiky jedince je však rozlišování ve většině případů právem akceptováno (26).

S genderovou rolí je spojeno mnoho očekávání a s nimi se předpokládá určité chování, které může značně ovlivnit např. rozhodování zaměstnavatele, kterého z uchazečů přijmout na volné pracovní místo. Zaměstnavatel se chová diskriminačně pokud očekávání převáží nad posouzením odborných schopností a dovedností vhodných pro výkon dané pozice. Tato diskriminace probíhá na základě genderu, nikoli na základě pohlaví v biologickém smyslu (26).

Je však důležité si uvědomit, že ve společnosti existují stereotypní představy ve spojení s genderem i pohlavím. Zaměstnavatelé, poskytovatelé služeb a další subjekty právních vztahů se často nezajímají o vlastnosti jedince, ale při posuzování jeho kvalit se řídí spíše svými iracionálními představami na danou skupinu, do níž si jedince zařadil. U žen může vnímat dokonce dvojí znevýhodnění, zaprvé se u nich předpokládá

nedostatečnost určitých kvalit (tzv. skleněný strop⁵) a zadruhé skrze automatické předpokládání těchto kvalit u mužů (tzv. skleněný výtah⁶). Je důležité si uvědomit, že vytvářením stereotypů a následným jejich ovlivněním při rozhodování o daném pohlaví, vlastně dochází svým způsobem ke znevýhodnění, a tím pádem i k diskriminaci (3).

Jako účinný nástroj k odstranění genderové nerovnosti mezi pohlavími je v současné době prosazována strategie gender mainstreaming. Jedná se o metodu, která zahrnuje integraci genderového hlediska do běžných každodenních záležitostí (1). Metoda bere ohled na to, aby ve všech fázích koncepčních, rozhodovacích a vyhodnocovacích procesů, napomohla vyrovnat příležitosti žen a mužů. Českou vládou je tato metoda uznána jako legitimní nástroj pro výkon politiky rovných příležitostí žen a mužů v České republice a vztahuje se zejména na státní správu (23).

1.3 Genderové stereotypy

Výše zmíněné charakteristiky tzv. genderové socializace⁷ souvisí s působením genderových stereotypů, prostřednictvím kterých se ve společnosti přenáší a posiluje typicky genderové chování.

Stereotyp zjednodušeně souhrnně popisuje určitou společenskou skupinu, výjimkou nejsou ani muži a ženy. Genderové stereotypy tedy stručně popisují, jak má vypadat maskulinní muž a feminní žena. Genderové stereotypy jsou univerzálně platné, jelikož se vychází z předpokladu, že charakteristiky genderových stereotypů sdílejí všichni

⁵ Skleněný strop – označuje neviditelné bariéry, se kterými se ženy setkávají především při kariérním postupu. Jedná se o uměle vytvořené překážky založené na osobních předpojatostech nadřízených a i na organizačních procesech, do kterých se promítají genderové stereotypy (43).

⁶ Skleněný výtah – definujeme jako mechanismy, které vezou muže vzhůru po kariérním žebříčku mnohem rychleji a na vyšší pozice, než by odpovídalo jejich vzdělání, praxi a věku (43).

⁷ Genderová socializace – celoživotní proces učení se ženským a mužským rolím, kdy si jedinec již od útlého věku, v rámci utváření svého „já“, osvojuje určité sociální normy a hodnoty (14).

příslušníci daného pohlaví. Genderový stereotyp může být negativního či pozitivního charakteru a v podstatě podporuje tradiční společností uznávané vzorce genderových rolí (38).

Základní vlastností stereotypů obecně je, že je nevytváříme na základě vlastních zkušeností, ale získáváme je verbálním a neverbálním zprostředkováním od dalších příslušníků naší společnosti. Tento přenos informací o konkrétních situacích, jevech a lidech zapříčiňuje vznik stereotypů, podle nichž se poté chováme a přistupujeme i k druhým lidem (22).

Na stereotyp lze nahlížet dvěma pohledy, přičemž použití jednoho vylučuje druhý. První pohled vnímá stereotypy jako nerealistické, neboť znemožňují vidění skutečného, reálného světa. Druhý názor naopak zdůrazňuje, že stereotyp je neustále realistický, a tak zamezuje možnosti představit si svět jiný, než jaký ve skutečnosti je (45). Stereotypy ve své podstatě reprezentují řád, který v dané společnosti funguje a reprodukuje tak dál dosavadní společenské normy.

Genderové stereotypy, které se týkají našeho jednání, vyjadřují velmi rigidní a zjednodušené vzorce chování, které jsou očekávány od každého jedince zařazeného do jedné ze dvou genderových kategorií, a to bez ohledu na individuální charakteristiky. Tyto genderové stereotypy mívají často podobu pevně zakořeněných představ a tradovaných postojů. Svým způsobem stereotypní vzorce chování a očekávání nám sice orientaci ve společnosti a světě zjednodušují, ale zároveň však brání změnám v našem postoji a alternativním pohledu (23).

Genderové stereotypy lze charakterizovat jako zjednodušující souhrnné popisy a pravidla určená pro chování, jednání, prezentování se ženám a mužům. Jedná se však často o předsudky o „správném“ chování a obecném posuzování jedinců na základě jejich příslušnosti k určitému pohlaví bez hlubší specifikace toho, co je jedincům vrozené a co získali výchovou, jaké jsou jejich individuální vlastnosti, schopnosti, názory, představy o životě apod. (14).

1.4 Gender v sociální práci

Vzájemná pomoc a solidarita doprovází lidskou společnost od jejího samotného začátku, avšak termín sociální práce nebyl až doposud v žádné zákonné normě ČR definován (4). Dnes lze tento pojem vymezit mnoha způsoby. Sociální práce podporuje sociální změnu, řešení problémů v mezilidských vztazích a posílení a osvobození lidí za účelem naplnění jejich osobního blaha. Využívá teorií lidského chování a sociálních systémů, sociální práce zasahuje tam, kde se lidé dostávají do kontaktu se svým prostředím. Pro sociální práci jsou klíčové principy lidských práv a společenské spravedlnosti (19).

Sociální práci můžeme definovat jako společenskovední disciplínu a zároveň oblast praktické činnosti, jejichž cílem je odhalování, vysvětlování, zmírňování a řešení sociálních problémů (např. nezaměstnanost, chudoba, delikvence apod.) (30). Zjednodušeně sociální práce usiluje o prosazování sociální spravedlnosti, zlepšování kvality života a rozvíjení potenciálu každého jednotlivce, skupin a společenství (35). Účelem sociální práce je zlepšit, případně obnovit jejich schopnosti sociálního fungování a naplnění jejich sociální role. Sociální práce vychází z principů společenské solidarity a ideálů naplňování individuálního lidského potenciálu (4). Zmíním definici sociální práce od Navrátila, který srozumitelným a výstižným způsobem shrnuje činnost sociálních pracovníků a přitom uvádí i cíl sociální práce: „*V současnosti je sociální práce asi nejčastěji vymezována jako profesionální aktivita zaměřená na pomáhání jednotlivcům, skupinám či komunitám zlepšit nebo obnovit jejich schopnost sociálního fungování a na tvorbu společenských podmínek příznivých pro tento cíl.*“ (20).

Ze zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách můžeme vyčíst oblast činností sociálního pracovníka. „*Sociální pracovník vykonává sociální šetření, zabezpečuje sociální agendy včetně řešení sociálně právních problémů v zařízeních poskytujících služby sociální péče, sociálně právní poradenství, analytickou, metodickou a koncepční činnost v sociální oblasti, odborné činnosti v zařízeních poskytujících služby sociální prevence, depistážní činnost, poskytování krizové pomoci, sociální poradenství a sociální rehabilitace.*“ (50).

Pro sociální pracovníky je charakteristické, že lidem pomáhají zdolávat těžké životní etapy. Činí tak posilováním jejich způsobilosti zvládat požadavky sociálního prostředí. Konají to třemi základními způsoby: snaží se klientům/klientkám pomoci přizpůsobit se očekávání okolí, nebo se snaží zmínit sociální prostředí tak, aby se v něm klienti/klientky mohli lépe zorientovat a prosadit se v něm, a nebo kombinují současně oba tyto způsoby (33).

V sociální práci se stejně jako v ostatních odvětvích lidského života významně projevují důsledky genderového kontraktu. Genderu však není v sociální práci věnována dostatečná pozornost, i když si můžeme všimnout mnohých genderově podmíněných specifik. Například genderové nevyváženosti v zastoupení mužů a žen na pozicích sociálních pracovníků a pracovníků (19).

Významem genderu v sociální práci se zabývali doposud převážně zahraniční zdroje. Teprve v roce 1988 vydalo Sociologické nakladatelství antologii angloamerického feministického myšlení sedmdesátých let dvacátého století, publikaci v českém jazyce *Dívčí válka s ideologií*. Kniha je reakcí na poptávku z řad zájemců o genderová studia a specializované texty (36).

O gender v sociální práci se ve velké míře zajímá autorka Janebová, která mluví o české sociální práci jako o pohybující se v určitém genderovém vakuu. Uvádí, že domácí odborný diskurs představuje sociální práci i sociální pracovníky jako genderově neutrální (19).

Genderové přístupy sociálních pracovníků a pracovníček jsou do značné míry ovlivněny kulturními vzorci převládajícími v dané lokalitě. Genderová identita je tvořena na základě místní příslušnosti jejího nositele a nositelky, přičemž sociální pracovníci a pracovníčky mají tendenci konstruovat si své klienty a klientky z hlediska genderu podle představ a názorů místních mužů a žen (41).

Zásadní a stěžejní rolí sociálních pracovníků a pracovníček není ani filantropie či distribuce dávek, ale pouhé přemýšlení. Sociální pracovníci a pracovníčky by měli především reflektovat postupy své práce a posoudit životní situaci klientů, a to vše vždy s ohledem na jejich jedinečnost a neopakovatelnost. Pouze tyto postupy a s nimi spojené schopnosti umožňují uvážlivé rozhodování (21).

Je nutné si uvědomit, že existují individuality každého muže a ženy a tuto genderovou skutečnost vnímat i v sociální práci (15).

V české sociální práci jsou to ve větší míře právě ženy, které pocítují určité znevýhodnění. Například mají horší vyhlídky najít si vhodnou práci po ukončení mateřské dovolené. Osamělé matky s dětmi mají značně sníženou možnost kariérního postupu, přestože mají srovnatelné nebo dokonce vyšší vzdělání a pracovní zkušenosti než někteří muži. Nicméně příslušnost k genderu může znevýhodňovat v určitých aspektech i muže. Například převládající společenský diskurs nepovažuje muže za stejně kompetentní v péči o děti, což znevýhodňuje rozhodování o svěřením dítěte do péče otci po rozvodu manželství. K profesní odpovědnosti sociálních pracovníků a pracovníc patří podporování genderové rovnosti (19).

Nastolení genderové rovnosti v sociální práci je určitým ideálem, který není však v praxi zcela respektován. Praktická rozhodování sociálních pracovníc a pracovníků nemusí být vůbec profesionálně nezávislá, a mohou být dokonce ovlivňována vlastními hodnotami a potřebami pracovníc a pracovníků, kulturou organizace, ve které pracují a jejíž hodnoty přebírají. Jejich rozhodování může být ovlivněno také ekonomickým, politickým, sociálním a kulturním kontextem. Všechny tyto vlivy mohou být zdrojem marginalizace⁸ klientů a klientek, a to formou materiální deprivace, diskriminace, vyloučení ze sociálních programů a služeb (20).

Janebová ve svém výzkumu, jehož cílem bylo zjistit, jak vnímají sociální pracovníci a pracovníce ženy/klientky a muže/klienty, a jak se případné stereotypní postoje odrážejí na praktickém přístupu vůči ženám/klientkám a mužům/klientům, upozorňuje, že gender by měl být relevantní kategorií i v české sociální práci. Jelikož muži a ženy se vzájemně odlišují, měl by být i přístup ke každému individuální a specifický (20).

V sociální práci se genderová rovnost uplatňuje z hlediska vztahu sociálních pracovníc a pracovníků ke klientům a klientkám v oblastech práva, povinnostech a příležitostech. Sociální pracovníci a pracovníce pracují s klienty a klientkami potýkajícími

⁸ Marginalizace – sociální proces, v jehož rámci dochází k přesunu či odsouvání jednotlivců, skupin nebo komunit na okraj společnosti (20).

se s různými nepříznivými životními situacemi, které mají značný vliv na jejich celkový život. Analýza příčin problémů většinou poukazuje na faktory znevýhodnění v oblasti nedostatečného vzdělání, dlouhodobé nezaměstnanosti, sexuální orientace, genderové příslušnosti a mnoho dalších. Přitom etika pomáhajících profesí, tedy i sociálních pracovníků a pracovníc, se dožaduje posuzování klientů či klientek v odpovídajícím sociálním kontextu a povinnosti pomáhat zlepšit jejich sociální podmínky života bez ohledu na jejich znevýhodnění (19).

Sociální práce se orientuje převážně na marginalizované skupiny, tedy na jednotlivce, skupiny a komunity přesunuté či odsunuté na okraj společnosti. K tomuto sociálnímu procesu, marginalizaci, dochází v rámci nedostatečné participace v oblastech, kde se v souladu s normami očekává, že by tito jednotlivci, skupiny či komunity participovat měli. Jelikož i samotné sociální a kulturní normy mohou mít marginalizační tendence, je vhodnější vztahovat míru participace spíše k rovným příležitostem, nežli k sociálním očekáváním (20).

V české prostředí je marginalizace na základě genderové příslušnosti nejvíce pozornosti věnováno především v oblasti politiky a trhu práce, a také rodinného a partnerského života. Zatímco marginalizaci žen a mužů v oblasti sociální práce je pozornost věnována jen několika českými odbornicemi a odborníky na genderovou tematiku a zároveň sociální práci. A to i přesto, že řada zahraničních studií se tímto tématem intenzivně zabývá a ukazují, že v individuální rovině i na systémové úrovni k marginalizaci klientů a klientek běžně dochází (20).

1.4.1 Genderové stereotypy v sociální práci

Genderové stereotypy lze definovat jako zjednodušené a zaujaté postoje týkající se názorů, vlastností a rolí žen a mužů ve společnosti, v rodině a zaměstnání. V návaznosti na tyto stereotypy mají ženy a muži výrazně ztížený přístup k určitým povoláním a pracovním příležitostem v konkrétních odvětvích (5).

Stereotypní postoje můžeme do značné míry vnímat i v pomáhajících profesích, tedy i sociální práci. Lze identifikovat několik úrovní, ve kterých můžeme nalézt zdroje stereotypů a předsudků, které s v oblasti pomáhajících profesí objevují.

Jako jeden ze zdrojů genderových stereotypů a předsudků můžeme uvést genderovou socializaci, kterou si sociální pracovníci prošli, přičemž aspekty této socializace ovlivňují proces pomáhání v dané profesi (2). Pro muže sociální pracovníky je mnohem více přirozené pracovat s mocí a kontrolou vzhledem k tomu, že aspekty jako asertivity, dominance a moc, jsou tradičně spojovány s maskulinitou. Zatímco ženy sociální pracovnice mají s uplatňováním moci větší problémy, což je ovlivněno právě genderovou socializací (20).

Další genderové předsudky a stereotypy u pomáhajících profesí mohou vznikat na základě dvou psychologických konceptů, které významně ovlivnily sociální práci a explicitně propagují ideu podřazenosti žen. Za prvé se jedná o psychoanalytický směr Sigmunda Freuda a za druhé o koncept morálního rozvoje Kohlberga. Sigmund Freud zastával teorii, že absence penisu u žen ovlivňuje ženskou morálku a jejich život je ovládán pocitem viny, prázdnoty a dalšími psychickými nedokonalostmi. Při hlubším zkoumání zjistíme, že v průběhu dospívání se dcery i synové musí konfrontovat s mateřskou mocí. Synové by se z matčiny moci a opatrojící péče měli v průběhu dospívání vymanit, aby se stali sami autonomními. V opačném případě, pokud se tak nestane, je matka považována za deviantní (37). Kohlbergův koncept morálního rozvoje je založen na škále, *„která hierarchicky rozlišuje prekonvenční stadium uplatňování čistě individuálního až sobeckého hlediska přes konvenční stadium akceptace společenských norem a hodnot k nejvyššímu postkonvenčnímu stadiu reflektivní perspektivy k normám a hodnotám, které zahrnuje konstrukci univerzálně platných morálních principů.“* Ženy se na této škále umísťovaly níže než muži, protože ženy se více řídily vztahy, zatímco muži měli tendenci používat abstraktní principy při řešení morálních dilemat (18).

Na základě některých teorií jsou ženy spojovány s pasivitou, závislostí či masochismem, což se může v praxi projevat jako nízké sebevědomí u žen

sociálních pracovníků (2). A naopak u mužů sociálních pracovníků se můžeme shledat s pocitem nadřazenosti (18).

Téma problému moci a autority žen se netýká jen žen samotných, ale celé sociální práce. Vzhledem k tomu, že sociální práce je paradoxně považována za typické ženské povolání, je tak i spojována s typicky ženskou rolí, jako je péče o druhé, láskyplný přístup, orientace chování na druhé a expresivita. Přičemž jsou však pozitivněji hodnoceny typicky mužské kvality jako je racionalita a výkon autority (18).

Z výše uvedeného vyplývá, že sociální pracovníci se neustále potýkají se stereotypními očekáváními vycházejícími ze společenských požadavků na základě příslušnosti k určitému pohlaví. Tento postoj samozřejmě ovlivňuje výkon jejich práce, profesní postavení a také přístup ke klientům. Ztotožnění se sociálních pracovníků se stereotypními představami o daném pohlaví může vést ke stereotypnímu náhledu na ženy klientky a muže klienty, a poté může dojít k promítnutí genderových stereotypů do vzájemných interakcí mezi sociálním pracovníkem a klientem (17).

Genderové stereotypy provází celou sociální práci na všech teoretických i metodologických úrovních oboru, ve vztahu mezi klienty/klientkami a sociálními pracovníky/pracovnicemi, v postojích, hodnotách, komunikaci a dalších oblastech sociální práce (2).

1.4.2 Osobnost sociálních pracovníků a pracovníc

Sociální pracovníci řeší sociální problémy, zprostředkovávají odbornou pomoc při řešení těchto problémů a snaží se zabránit jejich vzniku nebo prohloubení (46).

V americké teorii sociální práce se poněkud nepřesně mluví o umění a vědě této profese. Uměním je myšlena kombinace nadání, zkušeností, osobních hodnot a intuitivní tvořivosti. S těmito předpoklady vstupují sociální pracovníci a pracovníci do vztahu s klientem a uplatňují v něm jako nástroj své disciplíny svou jedinečnou osobnost. Nadání a náklonnosti pro výkon sociální práce je kladen stejně důležitý význam jako odborným znalostem (39).

Pracovní vztah mezi sociálním pracovníkem a klientem je v podstatě navázán a udržován proto, aby klienta zaangažoval v procesu určité změny, nejčastěji vlastního jednání. Tento vztah je v podstatě specifický tím, že v zásadě cizí člověk, tj. sociální pracovník, musí získat důvěru jiného člověka, tj. klienta, který se nachází v obtížné životní situaci a není schopen sám se motivovat ke změně, či na ní není připraven nebo je vůči ní dokonce rezistentní (39).

Předpokladem tohoto vztahu je empatie, vřelý přístup a opravdovost. Sociální pracovník by měl být schopen vzhledu do situace klienta, vstřícného zájmu a respektu vůči klientovi. Dalšími předpoklady k výkonu sociální práce jsou tvůrčí schopnosti a flexibilní důraznost, protože různé problémové situace klientů nabízejí mnoho možných řešení, přičemž některá z nich nemusí být ihned uplatnitelná. Sociální pracovník by měl být tedy schopen improvizace a flexibility v hledání těchto řešení. Důležitou součástí výkonu sociální práce v praxi je umění citlivě zvažovat a hodnotit klienty a jejich životní situaci. V tomto ohledu hrají důležitou roli určité zkušenosti a zralost sociálních pracovníků a také jejich základní hodnoty, filozofie osobní a sdílená v dané organizaci, smysl pro sociální spravedlnost, respektování osobní svobody a základních lidských práv (39).

V tomto ohledu byla česká sociální práce až do konce osmdesátých let spíše zanedbávána. Některé formy činností, jako jsou např. uzavírání dohod o vzájemných povinnostech a právech mezi pracovníky a klienty či získávání členů rodiny pro aktivní spolupráci se v české sociální práci uplatňují až od devadesátých let. Co se však týče znalostní výbavy a obecné teorie sociální práce, v tomto ohledu jsou čeští sociální pracovníci poněkud lepší. Avšak stále lze považovat za specifický styl české sociální práce považovat tzv. úřadování, které ani nepředpokládá osobní nasazení a rozvoj komunikačních schopností sociálních pracovníků (39).

Bez těchto schopností je pracovní vztah mezi sociálním pracovníkem značně problematický, nemotivuje ke spolupráci a je v podstatě téměř nefunkční (39).

2 Cíl práce a výzkumné otázky

2.1 Cíl práce

Cílem práce je zjistit možné genderové stereotypy a předsudky sociálních pracovníků a pracovníc v jejich vnímání a praktickém přístupu vůči klientkám a klientům. Případně jak a v jaké míře ovlivňují jejich práci s uživateli v rámci poskytovaných služeb.

2.2 Výzkumné otázky

V návaznosti na cíl práce a kvalitativní strategii byly stanoveny následující výzkumné otázky:

- 1) Jsou si zkoumané sociální pracovnice a pracovníci vědomi možných genderových stereotypů a předsudků v sociální práci?
- 2) Jsou v chování, názorech a postojích zkoumaných sociálních pracovníků a pracovníc přítomny genderové předsudky a stereotypy, případně jak se projevují v sociální práci s klientkami a klienty?

3 Metodika

3.1 Strategie, metoda a technika použité pro sběr dat

Vzhledem k tomu, že se jedná v České republice o relativně nové téma, které není hluboce zaznamenáno v odborné literatuře, rozhodla jsem se pro kvalitativní výzkum technikou strukturovaného rozhovoru s otevřenými otázkami. Jako výzkumný vzorek jsem si zvolila sociální pracovníce a pracovníky vybraných organizací v Českých Budějovicích. Výzkumné otázky směřují ke zjištění, zda sociální pracovníce a pracovníci odlišně posuzují životní situace žen/klientek a mužů/klientů, zda mají odlišné nároky na ženy/klientky a muže/klienty a zda se jim lépe pracuje s klienty stejného nebo opačného pohlaví. Předpokládám, že u sociálních pracovníc a pracovníku lze nalézt celou řadu genderových stereotypů a předsudků, kterých si nemusí být ani vědomi a proto je popírají.

Pro kvalitativní výzkum je typická jedinečnost a neopakovatelnost. Pro popis, analýzu a interpretaci zkoumaných fenoménů využívá zmiňovaný výzkum kvalitativních metod (32). Kvalitativní výzkum aplikuje induktivní formy vědeckých metod, hloubkové studium jednotlivých případů, při kterých se využívají různé formy rozhovorů a pozorování. Cílem kvalitativního výzkumu je získat hloubkové případy, které probíhají nejčastěji v přirozených podmínkách sociálního prostředí probanda (13).

Pro sběr dat jsem použila metodu strukturovaného rozhovoru s otevřenými otázkami. Strukturovaný rozhovor, nebo-li interview, se skládá z řady pečlivě formulovaných otázek, na které mají jednotliví respondenti odpovědět. Tento typ rozhovoru se používá v případě, kdy je nutné minimalizovat variaci otázek kladených respondentovi. Získaná data z tohoto typu rozhovoru se snadněji analyzují, protože jednotlivá témata se v přepisu rozhovorů jednodušeji lokalizují. Tento typ rozhovoru je vhodný, pokud máme omezený čas věnovat se respondentovi a nemáme již možnost rozhovor znova opakovat. Výhodou tohoto interview je také minimalizace efektu tazatele na kvalitu rozhovoru (13).

3.2 Charakteristika výzkumného souboru

Výzkumný soubor je tvořen šesti komunikačními partnery v zastoupení 5 žen a 1 muže. Věkové rozhraní respondentů se pohybovalo od 28 let do 58 let. Zmiňovaní respondenti působí jako sociální pracovníci ve vybraných organizacích v Českých Budějovicích. Ve svém výzkumu jsem cíleně vyhledávala pouze takové jedince, kteří budou splňovat mnou zvolená kritéria a zároveň byli ochotni se do výzkumu zapojit. Jedním ze základních kritérií byla skutečnost, že respondenti pracují jako sociální pracovníci ve vybraných organizacích v Českých Budějovicích. Město České Budějovice jsem zvolila z důvodu mých časových a výzkumných možností.

3.3 Vlastní realizace výzkumu

Na začátku rozhovorů byli komunikační partneři informováni s tématem a zaměřením mé bakalářské práce, o průběhu a okolnostech výzkumu. Také byli seznámeni s účelem použití získaných dat. Pro navození příjemné atmosféry, jsem začala pokládat obecné otázky, které prolomily formálnost celé situace a vytvořily důvěryhodné prostředí pro rozhovor. Měla jsem předem připravené otázky, jejichž pořadí jsem se snažila dodržet. Komunikační partneři odpovídali celkem velmi rozvinutě a v některých případech však odbíhali od tématu položené otázky, a někdy dokonce samovolně přešli k odpovědi na další otázku. Rozhovory probíhaly v přirozeném pracovním prostředí respondentů. Sběr dat trval v období měsíce duben. Rozhovor trval 30-45 minut, kdy jednotlivé odpovědi byly zaznamenány na diktafon pro přesné zachycení a plynulost rozhovorů. Podmínkou komunikačních partnerů však bylo následné smazání zvukového záznamu a likvidace textových poznámek po zpracování bakalářské práce. Na základě příslibu a dodržení etických pravidel o ochraně osobních údajů a soukromí respondentů, jsem pozměnila jména respondentů a neuvádím názvy pracovišť.

3.4 Metoda vyhodnocování dat

Data, která byla rozhovory získána a nahrána na diktafon, jsem následně přepsala do elektronické podoby. Pro zachování autentičnosti jsem přepisovala vše, co mi komunikační partneři během rozhovorů sdělili. Pro lepší orientaci v textu jsem však vynechala vatová slova (např.: hm, aha, apod.).

Vyhodnocení získaných dat bylo provedeno metodou vytváření trsů, která slouží k seskupení určitých výroků do skupin nebo-li trsů. Trsy vznikají vzájemným překrytím nebo podobností v získaných datech. Společným znakem se může stát například tématický překryv, který byl použit i v tomto výzkumu (32).

4 Výsledky a jejich interpretace

Tato kapitola je zaměřena na praktickou část mého výzkumu. Výsledky jsem rozdělila do tří oblastí: 1.) *základní informace o komunikačních partnerech*, 2.) *jejich vědomí genderu v sociální práci, stereotypní chování, utváření postojů* a 3.) *vlastní reflexe jednání sociálních pracovníků*, které vycházejí z otázek, které jsem si předem připravila v strukturovaném rozhovoru. Následující tabulky obsahují získaná data ze strukturovaných rozhovorů a jsou následně okomentována. Označení v tabulkách písmenem „X“ interpretujeme jako souhlas komunikačního partnera s danou otázkou.

1.) Základní informace o komunikačních partnerech

Pro větší přehlednost o komunikačních partnerech jsem vytvořila tabulku uvádějící základní informace. **Výzkumná otázka č. 1** byla zaměřená na pohlaví, věk, rodinný status a přítomnost dětí v rodině.

Tabulka č. 1: Základní charakteristika

Komunikační partner / partnerka	Pohlaví	Věk	Rodinný status + děti
KP1	Žena	28	Svobodná + ne
KP2	Žena	29	Svobodná + ne
KP3	Žena	31	Vdaná + ne
KP4	Žena	37	Vdaná + ano
KP5	Žena	52	Vdaná + ano
KP6	Muž	58	Ženatý + ano

Zdroj: vlastní výzkum

Z tabulky č. 1 je patrné, že se výzkumu účastnilo 6 komunikačních partnerů, s převahou ženského zastoupení. Věková hranice komunikačních partnerů se pohybuje ve věkovém rozhraní 28-58 let. Část komunikačních partnerů má již děti a žijí v manželském svazku. I když tato informace nemusí být zcela důležitá, je zde možnost, že i to může mít vliv na vytváření konkrétních předsudků a stereotypů vůči klientům a klientkám, kteří hodnoty jako jsou například manželský svazek neuznávají.

V první oblasti jsem se zaměřila na získání **základních informací o komunikačních partnerech v souvislosti s výkonem sociální práce**, dále na průběh jejich vlastní **genderové socializace**, případně na názor **ideálního rozložení rolí v rodině**. Komunikačním partnerům byly položeny otázky:

Výzkumná otázka č. 2: Jak dlouho pracujete v sociální oblasti? Naplňuje vás tato práce? Zvolený kód: délka zaměstnání, spokojenost.

Výzkumná otázka č. 3: Jak vypadalo rozložení rolí ve vaší původní rodině a jak vypadá v rodině současné? Případně čím se liší? Zvolený kód: Matka - pečovatelka, otec – hlava rodiny.

Tabulka č. 2: Délka zaměstnání v sociální oblasti a spokojenost v aktuálním zaměstnání

Komunikační partner / partnerka	Délka zaměstnání	Spokojenost
KP1	1 rok	X
KP2	2 roky	X
KP3	4 roky	
KP4	7 let	X
KP5	16 let	X
KP6	17 let	X

Zdroj: vlastní výzkum

Komunikační partnerky KP1, KP2 a KP3 pracují jako sociální pracovnice krátkodobě. Zatímco komunikační partneři KP4, KP5 a KP6 mají dlouhodobou zkušenost v oblasti sociální práce.

Komunikační partnerka KP1 má zatím jednoletou zkušenost v této oblasti a s náplní své práce je zatím spokojená: „... ano, ano, ta práce mě moc baví. Je to moje první zaměstnání. A je to hrozně zajímavý...“.

Zatímco komunikační partnerka KP5 pracuje jako sociální pracovnice 16 let a sama říká: „...jo, mě to baví. Ono těch šestnáct let není tak dlouhá doba vzhledem k tomu, kolik je mi let. Já jsem předtím dlouho dělala úplně něco jiného. Je to zajímavý obor. Máme to v rodině, jako takovou rodinnou tradici. Mnoho z nás mělo co dočinění se sociální oblastí...“.

Komunikační partnerka KP3 se přiznává, že ji její zaměstnání příliš nenaplnuje a časem by ho ráda změnila, a to zcela odchodem z oboru: „Když jsem dodělala školu, chtěla jsem pracovat v oboru. Časem jsem zjistila, že to není úplně to pravé pro mě. Práce je někdy dost náročná, hlavně psychicky a člověk nemá úplně čistou hlavu, když jde domů.“

Ostatní komunikační partneři práci vnímají jako zajímavou, ale psychicky náročnou. Považují za důležité seberealizovat se mimo zaměstnání a nenechat se pohltit aktuálními problémy klientů.

Tabulka č. 3: Rozložení rolí v původní rodině a v rodině současné

Komunikační partner / partnerka	Původní rodina		Současná rodina	
	Matka - pečovatelka	Otec – hlava rodiny	Matka - pečovatelka	Otec – hlava rodiny
KP1	X	X	X	X
KP2	X	X	X	X
KP3	X	X	X	X
KP4	X	X	X	X
KP5	X	X	X	X
KP6	X	X	X	X

Zdroj: vlastní výzkum

Součástí získání základních informací o komunikačních partnerech byly i otázky zaměřené na vlastní genderový proces socializace a na jejich představu o ideálním rozložení rolí v rodině. Lze předpokládat, že to jakým způsobem vnímají sociální pracovníci své klientky a klienty, je obrazem jejich vlastní genderové socializace, který se odráží v jejich přístupu ke klientům.

Na otázku č.3: Jak si představujete ideální rozložení v rodině a jaká je vaše současná rodina? se odpovědi výrazně nelišily. Většina respondentů se shodla na typickém rozložení rolí, tedy matka – pečující, milující, zatímco otec – silný, vydávající a hlava rodiny. Tento model vnímají jako přirozený.

Komunikační partnerka KP4: *„Mně přijde normální, že žena se stará o rodinu a muž vydělává peníze. Neumím si představit, že by manžel například žehlil prádlo. Necítil by se jako chlap a já bych se za sebe sama styděla, že ženskou práci nechám dělat manžel. Co by tomu řekli naši známí.“*

Z výpovědí sociálních pracovníků a pracovníka je zřejmé, že toto stereotypní uspořádání rolí v rodině si přenáší ze svých původních rodin do svých stávajících rodin a shledávají ho jako zcela přirozené. Je tedy možné, že v případě posuzování

rodin svých klientů vychází ze vzorce své rodiny, přičemž tento vzorec je velmi genderově ovlivněn stereotypním náhledem na ženy a muže, tedy matky a otce.

Zajímavý názor však uvedla komunikační partnerka KP5, kdy ona sama tvrdí, že v její rodině funguje klasický model ženy a muže a přitom poukazuje na romskou kulturu, u které silně vnímá typický archetyp ženy: *„Romské ženy na rozdíl od nás ví, jaká je jejich role. My bychom se od nich mohli učit. Ví, co mají dělat a nejsou zmatené tak jako my.“*

Zajímavé je, že většina komunikačních partnerek si je vědoma svého nízkého platového ohodnocení a s tím spojeným nízkým finančním zabezpečením. Podle jejich výroků lze předpokládat, že by uvítali po svém boku muže s vyšším příjmem než mají ony samy. A tudíž i v tomto případě můžeme vnímat klasický model muže a ženy. Kdy od muže se očekává zabezpečení rodiny a hlavní zdroj financí do rodinného rozpočtu.

Komunikační partnerka KP3 řekla: *„Za ten plat, který mám, by chlap nepracoval, a už vůbec ne v tomhle prostředí. Pro chlapi je potupné pracovat v sociálu, a ještě za ty peníze. Proto je jich tak málo. Tahle práce mě baví, ale taky vím, že mě neuživí, takže co se týká peněz, spoléhám se na svého manžela. On je doma ten tahoun, který se postará.“*

2.) Vědomí genderu v sociální práci, stereotypní chování, utváření postojů

V tematické oblasti zaměřené na **vědomí možnosti genderu v sociální práci, stereotypní chování a utváření postojů vůči klientům a preference klientů na základě příslušnosti k danému pohlaví**, byly komunikačním partnerkám a partnerovi položeny tyto otázky:

Výzkumná otázka č. 4: Myslíte si, že se genderová problematika týká oblasti sociální práce? Zvolený kód: bez kódu.

Výzkumná otázka č. 5: Pozorujete ve svém jednání s klienty vliv nějakých

stereotypů a předsudků? Případně jakých? Zvolený kód: gender, menšiny, vizuální dojem z klienta.

Výzkumná otázka č. 6: Pracujete-li s celou rodinou, upřednostňujete více kontakt s mužem-otcem nebo ženou-matkou? Zvolený kód: pohlaví.

Výzkumná otázka č. 7: Jak byste popsali ženu-matku a muže-otce, s nimiž při své práci přicházíte do kontaktu? Zvolený kód: charakteristika klientky-ženy, klienta-muže.

Výzkumná otázka č. 8: Jaké vlastnosti a schopnosti by měli mít ženy – klientky a muži - klienti? Zvolený kód: vlastnosti a schopnosti.

Tabulka č. 4: Vědomí genderové problematiky v sociální práci

Komunikační partner / partnerka	Výskyt genderu v sociální oblasti		
	Ano	Možná	Ne
KP1		X	
KP2		X	
KP3	X		
KP4	X		
KP5	X		
KP6	X		

Zdroj: vlastní výzkum

Na otázku zda-li se genderová problematika týká i oblasti sociální práce, většina respondentů odpověděla kladnou odpovědí. U komunikačních partnerek KP1 a KP2 není odpověď úplně konkrétní, což možná pramení z vlastních pochybností o dané problematice.

Komunikační partnerka KP1: „*Do jisté míry asi ano, možná. Já se s tím moc neseťkávám.*“

Komunikační partneři KP3, KP4, KP5 a KP6 odpověděli jednoznačně a přiklání se k souhlasu. Komunikační partnerka KP3: „*Tak určitě. Nelze to vyloučit. V téhle práci to ani nejde.*“

Tabulka č. 5: Uvědomění si vlastní stereotypizace a předsudků sociálních pracovníků

Komunikační partner / partnerka	Na základě genderové příslušnosti	Na základě příslušnosti k menšině	Na základě vizuálního dojmu (vzhled)
KP1	X		
KP2	X		
KP3			X
KP4		X	X
KP5	X		
KP6	X	X	

Zdroj: vlastní výzkum

Komunikační partneři se u této otázky docela shodují, že výskyt stereotypů a předsudků v interakci s klienty nacházejí. Avšak ne nijak výrazně a pokud ano, snaží se je eliminovat. Z odpovědí můžeme vyčíst, že sociální pracovnice dávají přednost kontaktu se ženou-klientkou, zatímco sociální pracovník upřednostňuje komunikaci s mužem-klientem.

Komunikační partnerka KP5 si je vědoma svých osobnostních předností a lepší a účelnější sociální práce v případě, že je její klientkou žena. KP5: „*Snažím se tomu nepodléhat. Převážně ale pracuji s ženami, protože pokud jde o mě, já jsem tak osobnostně založená, že vím, že se mi víc daří komunikace s ženami.*“ Stejně je tomu tak i u komunikační partnerky KP2: „*Ano, ale minimálně. Raději dávám přednost práci*

se ženami. Jsem sama žena, více se vcítím. A většinou pomoc beztak vyhledávají ženy, takže vlastně nikoho neupřednostňuji.“

U komunikačního partnera KP6 naopak vidíme, že za vhodnější považuje kontakt s mužem, kdy se odvolává na mužský přístup v interakci muž-sociální pracovník a muž-klient, čehož by v této pozici žena-sociální pracovnice stěží dosáhla. KP6: *„Ale tak ty předsudky máme každý vůči někomu. Třeba s romskou rodinou.. ale jinak nemám předsudky. Lépe se mi pracuje s mužem. Kolegyně to s nimi neumí a chlap očekává spíše mužský přístup. A ten se mezi námi liší.*“ Z této výpovědi je zřejmé, že další vliv na interakci mezi sociálním pracovníkem a klientem, může mít příslušenství klienta například do romské menšiny.

Komunikační partnerka KP1 možnost vytváření si předsudků spíše popírá, ale z její odpovědi si můžeme vyvodit, že i u ní je možné vytváření si předsudků vůči klientovi, a to na základě pohlaví. KP1: *„Myslím, že ne. I když asi někdy ano. V případě rodin, raději komunikuji s otci. Je s nimi lepší domluva a nehysterčí jako ženy.*“

Podobně se k odpovědi staví i komunikační partnerka KP4, které se vyjádřila: *„Za léta mé praxe už s tím nemám problém. V začátcích ano, to má každý. Ono pak už ty problémový klienty poznáte podle toho jak vypadají. A s Romama je vždy něco.. s těma se nedomluvíte...“*

Komunikační partnerka KP3 na otázku odpověděla: *„Nějaké určitě jo. Je těžký vyjít s každým a taky s ním pracovat. Ne každý vám sedne povahově. Ale když třeba vidím, že je matka ušmudlaná a tak, dítě bych jí nesvěřila.*“ Z této odpovědi můžeme předpokládat, že na sociální pracovníky může mít značný vliv i zevnějšek klienta, kdy neupravený vzhled může působit zanedbaným dojmem a klienta si tak spojují s nižším sociálním statutem.

Všichni uvedení komunikační partneři se shodli na tom, že určitá míra předsudků a stereotypního přístupu na základě pohlaví se při kontaktu s klienty vždy projevuje, ale v zápětí dodávají, že pracují na tom, aby k tomu nedocházelo. Komunikační partnerka KP2 uvedla: *„Přístup ke klientům by měl být rovným!“*, v zápětí však dodala: *„Ne, vždy to jde, není to jednoduché.*“ Z rozhovorů s pracovníky nepřímo vyplývá, že jsou si vědomi možných předsudků a stereotypů v sociální práci. Komunikační

partneři však připouštějí možnost, že se jejich postoje ke klientům časem mění a to v závislosti na délce praxe v sociální oblasti a získaným zkušenostem. Roli také hraje délka kontaktu s klientem, kdy dlouhodobý kontakt hodnotí zkoumaní sociální pracovníci jako účelnější a efektivnější, protože navíc mají větší možnost poznat klienta jeho očekávání, na čemž nemusí být při krátkodobém kontaktu potřebný čas a prostor a také stanovení cíle může být příliš zbrklé a nevyhovuje to potom žádné ze zúčastněných stran, tedy ani sociálnímu pracovníkovi a ani klientovi. Komunikační partner KP6: *„Během schůzek se ty názory mění. Víc poznávám, s kým mám tu čest a podle toho odvíjím další přístup..“*

Tabulka č. 6: Preference klienta na základě pohlaví

Komunikační partner / partnerka	Žena - klientka	Muž - klient	Bez preference
KP1		X	
KP2	X		
KP3			X
KP4			X
KP5	X		
KP6		X	

Zdroj: vlastní výzkum

Z následující tabulky vyčteme, že v případě práce s celou rodinou, upřednostňují sociální pracovníci kontakt s hlavní osobou na základě jeho pohlaví. Sociální pracovnice ženy přirozeně volí ke komunikaci ženy-matky, a sociální pracovník upřednostňuje kontakt s mužem-otcem.

K situaci se jinak staví komunikační partnerka KP1, žena, která naopak vyhledává kontakt s mužem-otcem. KP1: *„I když by mi to mělo být jedno, volím na řešení důležitých rozhodnutí kontakt s mužem. Ale většinou jedním s oběma rodiči, aby se*

někdo necítil ukřivděný nebo se může stát, že si nepředají informace a jsou z toho zbytečné problémy. Víte muži jsou na řešení důležitých věcí lepší, oni tak neřeší jako ženy. Zbytečně nedramatizují. Já si myslím, že mužský prvek je hodně důležitý v životě, vyvažuje to všechno. I když já jsem spíš taky takový kluk, tak asi proto se mi líp mluví s chlapama.“

Komunikační partnerka KP2 upřednostňuje kontakt s ženou-matkou: *„Jednám s celou rodinou, ale lepší domluva je s ženou. Jsou spolehlivější než muži. Otcové často zapomínají, na čem jsme se domluvili.“* Stejně je tomu tak i u komunikační partnerky KP5: *„Příjemnější je pro mě kontakt s matkou.“*

KP3: *„Je mi to asi jedno, ale v praxi spíš řeším vše s ženami.“* U komunikační partnerky KP3 lze z odpovědi vyvodit, že sice nemá potřebu preference na základě pohlaví, ale v praxi komunikuje převážně s ženami-klientkami. Budeme předpokládat, že v jejím případě je odpověď pravdivá, jelikož již v předcházející odpovědi nevyjádřila souhlas s možným vznikem předsudků z hlediska genderu.

Podobně se k otázce staví i komunikační partnerka KP4, která při výkonu sociální práce nepreferuje kontakt s klienty na základě pohlaví, ale jako důležité vnímá povahové rysy konkrétního klienta: *„Mohu říct, že v tomto ohledu mi nevádí ani matka ani otec. Záleží na povaze konkrétního člověka.“*

Komunikační partner KP6 jednoznačně preferuje komunikaci s klientem-mužem: *„S chlapem se líp domluví. Ženská si ledacos vztahuje k sobě a překrucuje.“*

Z výpovědí komunikačních partnerek a partnera je zřejmé, že ve dvou případech se sociální pracovnice přiklání ke komunikaci žena/sociální pracovnice – žena/klientka. Dvě sociální pracovnice u sebe nepřipouští při výkonu sociální práce možnost preference na základě genderové příslušnosti. U komunikačního partnera KP6 vidíme, že volí raději kontakt s mužem/klientem. Výjimkou je komunikační partnerka KP1, která ačkoli je žena, volí raději při důležitém rozhodování komunikaci s mužem/klientem.

Tabulka č. 7: Charakteristika klientky - ženy a klienta - muže

Komunikační partner / partnerka	Klientka - žena	Klient - muž
KP1	Hraná oběť, hysterie, intriky, manipulace, angažovanost, pečují o domácnost	Klidný, flegmatický, méně angažovaný, rozumný
KP2	Aktivní, spolehlivé, vlídné, upřímné, zodpovědnost	Nespolehlivost, flegmatický, zajištění rodiny
KP3	Lhářky, manipulátorky, oběti	Špatní otcové, nezajištění
KP4	Špatné matky, těžký život, nemají mateřské pudy	Nezájem, agresivní, egoističtí
KP5	Vystrašené, pečující, nesou zátěž, odolné, stabilní, bojovnice, slabost, empatie, mateřskost, láskyplnost,	Sobci, nezájem, vůdci v rodině, síla, obstarání financí
KP6	Hysterické, chudinky	Vyrovnaní, hlava rodiny, autorita, živitel rodiny

Zdroj: vlastní výzkum

Následující část se zabývá vnímáním pomáhajících sociálních pracovníků svých klientek - žen a klientů - mužů. V odpovědích komunikačních partnerek a partnera jsem se snažila nalézt charakteristická slova pro ženu – klientku a muže - klienta. Ženy – klientky a muži – klienti se podle odpovědí liší. V tabulce můžeme nalézt určitou podobnost vybraných charakteristických slov. Ženy jsou všeobecně společností vnímány jako pečující, milující, starostlivé, zahrnující svou rodinu a blízké láskou a péčí. Přitom se běžně setkáváme s negativními označeními, že ženy jsou hysterky a často používají k dosažení svých cílů ženské rafinovanosti a manipulace. Zatímco muže společnost označuje jako hlavy rodiny a ochránce, ale také jako málo pozorné, emočně založené a bez větší angažovanosti při vytváření tzv. rodinného tepla. Podobně

vnímají své klientky a klienty i zkoumání sociální pracovníci. Téměř všichni komunikační partneři ve svých odpovědích použili stejná klíčová slova, na základě nichž jsem vytvořila tabulku.

Komunikační partnerka KP1: *„Ženy se starají o domácnost, chlapa a děti. Dělají ty běžné ženské práce. To muže ani nezajímá, i když si myslím, že i muži by to zvládli, třeba vyžehlit a tak. Ale oni to mají jinak nastavený... S mužem je lepší práce, sice jsou málo aktivní a musím je víc nutit do spolupráce. To ženy jsou rafinované, jsou schopné si vymyslet příběh, že je těžký jim ho nevěřit. V tomhle mě trochu odrazují.“*

Podobně ženy – klientky charakterizoval i komunikační partner KP6: *„S ženskýma je horší domluva, snaží se za každou cenu dosáhnout svého... Chlap je ten co rodinu živí, nosí ty peníze. Tak to funguje i v reálu, oni jsou tyhle rodiny na to zvyklé.“*

Velmi negativní hodnocení vnímám z odpovědí komunikační partnerky KP4, která ke klientkám i klientům zaujímá negativní postoj, což se odráží i v jejím hodnocení. KP4: *„Tyhle matky nejsou dokonalé, takové jaké mají být. Ony se až tak nestarají, neumí ani pořádně uvařit. Tyhle lidi žijí ve špatných životních podmínkách. Nemají peníze, protože nepracují, chybí jim základní návyky.“*

Komunikační partnerka KP3 vnímá ženy – klientky jako oběti svých mužů, většinou se ale setkává i s manipulací z jejich strany a to hlavně v případech, kdy se jedná o děti. KP3: *„Ony používají děti jako nástroj, ví, že to na chlapa platí.“*

U komunikačních partnerek KP2 a KP5 vidíme shodné vnímání svých klientek a klientů. V jejich percepci vidíme klasický genderový stereotyp, kdy hlavní role ženy spočívá v péči o rodinu a domácnost, zatímco od muže se očekává zajištění financí pro rodinu a udržení chodu domácnosti. KP2: *„Matka se stará a chlap vydělává.“* KP5: *„Nejde porovnat všechny stejně, jsou i ty špatní, i dobří. Moje klientky jsou dobré matky, starají se o děti a snaží se jim dát vše potřebné, hlavně lásku... Muži se citově neprojeví, podle mě to ani většina neumí dát najevo tak, aby to ta žena cítila. Oni to možná dávají najevo tím, že nosí domu peníze, zabezpečují rodinu finančně. Ale když muž musí, tak se taky postará o dítě se vším všudy.“*

Tabulka č. 8: Očekávané kompetence a možnosti žen –klientek a mužů klientů

Komunikační partner / partnerka	Péče o rodinu		Péče o domácnost		Finanční zajištění		Vzdělání, seberealizace, koníčky	
	Ž	M	Ž	M	Ž	M	Ž	M
KP1	X	X	X		X	X	X	X
KP2	X	X	X	X		X	X	X
KP3	X	X	X			X	X	X
KP4	X	X	X	X		X	X	X
KP5	X	X	X			X	X	X
KP6	X	X	X		X	X	X	X

Zdroj: vlastní výzkum

Z výše uvedené tabulky můžeme vyčíst v jaké oblasti očekávají aktivitu žen – klientek a mužů – klientů zkoumaní sociální pracovníci. V oblasti péče o rodinu, tedy děti a manželku/manžela se komunikační partneři shodují na tom, že aktivní by měli být ženy i muži. Zajímavé výsledky můžeme vidět v oblasti zaměřené na péči o domácnost. V tomto případě se hlavní angažovanost očekává především od žen. Zde můžeme vnímat, jak hluboce je v lidech zakořeněno, že péče o domácnost a s tím spojený výkon domácích prací (např.: úklid, žehlení, vaření atd.) je především doménou žen. Od mužů se ani neočekává, že by se měli v této oblasti nějak výrazně angažovat.

Velmi stručně a výstižně se k tomu vyjádřila komunikační partnerka KP5: *„Tyhle činnosti jsou spojené s ženami, předávají se z generace na generaci, mezi matkou a dcerou.“*

Komunikační partnerky KP2 a KP4 se v odpovědích shodují na tom, že by určitou péčí o domácnost mohli zastat i muži, aby veškerá činnost nebyla jen na ženě samotné. KP2: *„Očekávám, že muž někdy třeba vypere. Nikdo po nich nechce, aby každý den vařili, ale občas by mohli doma pomoci, protože ty ženy také potřebují oddych.“*. KP4: *„Myslím, že muž by měl do určité míry pomáhat ženě s domácností. Ale v praxi je to*

úplně jinak. Muži se stydí, když by jejich známý zjistil, že pomáhá doma manželce. Ale co jim nevadí, tak asi někdy uvařit nebo starat se o dítě.“

V oblasti finančního zajištění rodiny a provozu domácnosti se očekává hlavní aktivita jednoznačně muže. Zkoumaní sociální pracovníci se v odpovědích shodli, že ženy by měly pracovat, v případě, že nejsou zrovna na mateřské dovolené, ale hlavní příjem financí je záležitostí primárně mužů. Komunikační partner KP6: *„Ženská by měla pracovat, ale hlavním živitel je chlap, už jen z toho, důvodu, že mám větší plat.“*. Že by měla žena do jisté míry zastat finanční zajištění rodiny uvádí i komunikační partnerka KP1: *„Měli by pracovat oba. Ono to v dnešní době ani jinak nejde, když jsou ty platy tak nízké.“* Komunikační partnerka KP3 vypověděla: *„Asi takhle, já do práce chodím a jsme ráda, že jsem trochu finančně nezávislá. Ale co si ženy dnes vydělají? Nebýt manžela, tak nevím, co bych dělala. A to ještě nemáme ani děti. Když si vezmu, že v některých těch rodinách nepracují ani ti chlapi a to mají třeba tři děti..“*.

V případě možnosti vzdělání, vlastní seberealizace a věnování se koníčkům se odpovědi zkoumaných sociálních pracovníků neliší. Shodují se na tom, že tato možnost by měla být přístupna všem, ženám i mužům. Ale v případě svých klientů vnímají značnou nevyváženost. Většinou k naplnění této oblasti nedochází, a to z důvodů finančních nebo časových. Také díky nízkému sociálnímu statusu a dalším negativům (např. rodinné problémy apod.) nemají ženy–klientky a muži–klienti možnost se seberealizovat. Komunikační partnerka KP1: *„Je to bludný kruh. Oni nemají tolik možností jako my. Řeší jiné smutné věci, a to potom není chuť ani prostor se věnovat sobě.“*.

3.) Vlastní reflexe jednání

V poslední části výzkumu se krátce zaměřím na **reflexi sociálních pracovníků** a na jejich využití **nástrojů k reflektování stereotypů a předsudků**.

Výzkumná otázka č. 9: Zamýšlíte se zpětně nad svým chováním po setkání s klientem? Zvolený kód: bez kódu.

Výzkumná otázka č. 10: Jaké nástroje používáte k reflektování předsudků a stereotypů? Zvolený kód: způsob reflexe.

Tabulka č. 10: Reflexe sociální pracovníků

Komunikační partner / partnerka	Reflexe po setkání s klientem	Oblíbené nástroje reflektování předsudků a stereotypů
KP1	X	Konzultace s kolegy, supervize, zpětná vazba od klientů
KP2	X	Konzultace s kolegy, supervize, zpětná vazba od klientů
KP3	X	Konzultace s kolegy, zpětná vazba od klientů
KP4	X	Konzultace s kolegy, supervize
KP5	X	Konzultace s kolegy, zpětná vazba od klientů
KP6	X	Konzultace s kolegy

Zdroj: vlastní výzkum

V další oblasti se zkoumaní sociální pracovníci měli zamyslet, zda reflektují své chování vůči klientovi a případně jakým způsobem.

Podle výpovědí komunikačních partnerů je zřejmé, že se nad svým přístupem ke klientovi zamýšlí během i po ukončení sezení. Považují za důležité a téměř povinné reflektovat své jednání. Zkoumaní sociální pracovníci připouští možnost, že se u nich může do určité míry projevat stereotypizace a předsudečné chování, ale na druhou stranu jsou si tohoto problému vědomi a snaží se s ním pracovat.

KP1: „*Se všemi kolegy se asi shodneme, že nějaký ty předsudky máme. To je přirozený. Ale podstatný je si to uvědomit a pracovat na tom, abychom tím neuškodili klientovi.*“.

Komunikační partner KP6: „*Nesmíme dát na první dojem, o tom to celé je.. musím toho klienta posuzovat pokaždé jinak, aktuálně. A ne si ho hned zaškatulkovat s podle toho se chovat.*“.

Komunikační partnerka KP3: „*Kdybych měla tendenci se řídit jen svými předsudky, tak s těma lidma vůbec nemůžu pracovat.*“.

Komunikační partnerka KP5: „*Po každém sezení s klientem si přehraji, jak setkání probíhalo. Utvořím si takový obraz, z to ho vytvořím zápisy a průběžně si píšu poznámky, něco co mmě zaujme a mohlo by vést k úspěšné práci s klientem*“.

Nejčastější a nejoblíbenější metodou zpracování reflektování je konzultace s kolegy. Tuto metodu reflektování považují zkoumaní sociální pracovníci za nejrychlejší a nejefektivnější. Konzultace s kolegy nad konkrétním případem klienta představuje pro sociální pracovníky časově nenáročnou metodu, která jim však může pomoci uvědomit si zásadní problémy ve výkonu své práce.

Komunikační partnerka KP5: „*S kolegyněmi se pobavíme, co by šlo dělat jinak, jaké jsou možnosti. Když pracuji s klientem delší dobu, může mi něco uniknout. Samozřejmě jsem nejvíce angažovaná já, ale můžou mi unikat drobné detaily, kterých si všimnou právě ty kolegyně.*“.

Z výzkumného šetření dále vyplynulo, že sociální pracovníci přijímají možnost reflexe i do svých klientů.

Komunikační partnerka KP2: „*Nesmíte to brát jejich jako vaši kritiku, že děláte svoji práci špatně. Ale musíte to brát jako, že vám klient ukáže, co a jak. Když se společně pobavíme, a někdy se oni fakt zamyslí, můžou z toho vzejít zajímavé podněty k další spolupráci.*“.

Mezi časté metody reflektování, které sociální pracovníci také používají patří metoda supervize.

Komunikační partnerka KP4: „*Většinou to má formu spíš posezení, probereme naše problémy, co bychom mohli a chtěli dělat jinak. Na začátku se nikomu moc nechce*

mluvit, ale později se rozpovídáme. Já už to po těch letech praxe беру jako takovou očistu mysli, když můžete probrat s dalšími lidmi co se děje, uleví se mi a nějak ze mě opadne napětí z práce. Navíc příspěvky kolegů jsou přínosné i pro mě, poslechnu si, jak svou práci dělají oni, a vzájemně si poradíme.“.

5 Diskuze

Předmětem výzkumu předkládané bakalářské práce je zjištění možných genderových stereotypů a předsudků zkoumaných sociálních pracovníků a pracovníků v jejich vnímání a praktickém přístupu vůči klientkám a klientům. A jaké okolnosti vedou k jejich vytváření a jakým způsobem se s nimi snaží daní jedinci vypořádat.

Pro naplnění cíle mé bakalářské práce jsem stanovila dvě výzkumné otázky, které zní:

1) Jsou si zkoumané sociální pracovníci a pracovníci vědomi možných genderových stereotypů a předsudků v sociální práci?

2) Jsou v chování, názorech a postojích zkoumaných sociálních pracovníků a pracovníků přítomny genderové předsudky a stereotypy, případně jak se projevují v sociální práci s klientkami a klienty?

Výzkumu se účastnilo 6 sociálních pracovníků, 5 sociálních pracovníček a 1 sociální pracovník, kteří se různě dlouhou dobu zabývají prací v sociální oblasti, jež je uspokojuje, přestože ji hodnotí za velmi psychicky náročnou.

V rámci kvalitativního výzkumu jsem zvolila metodu rozhovoru. Použila jsem techniku strukturovaného rozhovoru s předem stanovenými okruhy otázek. Okruh otázek uvádím v příloze č. 1. Všem komunikačním partnerům byly položeny stejné otázky.

Výsledky z rozhovorů jsem rozdělila do tří oblastí: 1.) základní informace o komunikačních partnerech, 2.) jejich vědomí genderu v sociální práci, stereotypní chování, utváření postojů a 3.) vlastní reflexe jednání sociálních pracovníků.

V první části rozhovoru se zabývám základními informacemi o zkoumaných sociálních pracovnících v souvislosti s výkonem sociální práce. Dále se zabývám průběhem jejich vlastní genderové socializace a zjišťuji jejich představu ideálního rozložení rolí v rodině.

Z rozhovorů vyplývá, že rodinný stav komunikačních partnerů nemá vliv na vytváření konkrétních předsudků a stereotypů vůči klientům a klientkám. Naopak rozložení rolí ve vlastní rodině ovlivňuje způsob rozložení rolí v jejich současné rodině. Toto rozložení vnímají komunikační partneři jako normální, přirozené, kdy ženy mají převážně na starost péči o domácnost, děti a manžela. Ovšem s jistou mírou svobody, aby se stále mohla seberealizovat i mimo rodinu a partnerský život. Na muže jsou kladeny nároky jako práce, opravy v domácnosti a finanční zajištění. Je tedy zřejmé, že tento model si převzali ze svých původních rodin. Z rozhovorů bylo viditelné, že tento model nezpochybňují a vnímají ho jako přirozený.

Ženy a muži se od útlého dětství učí tradiční mužské a ženské role. Učí se, co se sluší nebo nesluší na dívku či chlapce. Je však zjištěno, že společnost připisuje, resp. sugeruje kýžené vlastnosti ženám a mužům odmala, ještě dávno předtím, než se stihly samovolně projevit (49).

S tím však může souviset riziko, že v sobě dítě potlačuje některé rysy a jeho individuální vývoj může být značně ovlivněn tradičními genderovými vzorci. Z rozhovorů je zřejmé, že komunikační partneři tento model přebírání vzorců ze svých původních rodin přijímají a řídí se jím i ve svých současných rodinách a partnerských vztazích.

V další části rozhovoru jsem se zaměřila na vědomí sociálních pracovníků genderu v sociální práci. Zajímalo mě, zda-li se u zkoumaných sociálních pracovníků projevuje stereotypní chování a utváření postojů vůči klientům. Také jsem se zaměřila na možnost preference klientů na základě příslušnosti k danému pohlaví.

Většina komunikačních partnerů se shoduje, že genderová problematika se týká oblasti sociální práce.

Tento výsledek se ukazuje i ve vlastním uvědomění stereotypizace, jež komunikační partneři přiznávají právě nejvíce na základě genderové příslušnosti a jež se také projevuje v preferenci komunikačních partnerů, kdy upřednostňují komunikaci s klienty či klientkami stejného pohlaví, jako jsou oni sami. Přestože jsou si komunikační partneři vědomi těchto svých stereotypů, snaží se jim ve své práci vyhýbat a eliminovat je. Důvody preference komunikace s lidmi stejného pohlaví je především

podobný způsob jednání, podobný způsob komunikace a pocity empatie. Přesto se tato preference může měnit situačně, například získanou zkušeností s daným klientem. Komunikačními partnery jsou ženy – klientky vnímány většinou jako starající se o domácnost, pečující o muže a děti, citově angažované, ale i hrající si na chudinky a oběti. Naopak muži jsou z pohledu sociálního pracovníka vnímáni jako živitelé rodiny, autoritativní, emočně oploštění a bez většího projevu zájmu o situaci v rodině.

Genderové analýzy konstrukce klientství ukazují, že kategorizace z hlediska genderu mohou hrát výraznou roli při práci s klientelou. Postupy pracovníků a pracovníků jsou výrazně ovlivněny konstrukcí žen-klientek jako zodpovědných za ochranu dětí a činících volbu (19).

Z rozhovorů můžeme vyčíst v jaké oblasti očekávají aktivitu žen – klientek a mužů – klientů zkoumaní sociální pracovníci. Aktivitu v oblasti péče o rodinu a domácnost komunikační partneři přiřazují automaticky ženám. Zatímco od mužů se neočekává výrazná angažovanost. Zde si můžeme všimnout, jak hluboce je v lidech zakořeněno, že péče o domácnost a s tím spojený výkon domácích prací je především doménou žen. Silnou zakořeněnost toho tradičního genderové vzoru vystihla komunikační partnerka KP5: *„Tyhle činnosti jsou spojené s ženami, předávají se z generace na generaci, mezi matkou a dcerou.“*

V návaznosti na výše zmíněné, však může docházet k tomu, že sociální pracovníci očekávají od žen celkově větší míru zodpovědnosti a kladou na ženy i vyšší nároky než na muže.

Tímto tématem se zabývá Janebová (19), která ve svém výzkumu, kdy uvádí, že konstrukce žen-klientek se často pohybuje na širší škále mezi negativitou a pozitivitou. Ženy jsou podle ní hodnoceny více pozitivně i více negativně než muži. Z výzkumu vyplývá, že ženy, které nenaplní ideál „dobré matky“, jsou hodnoceny v rámci dokumentací mnohem negativněji než muži při stejných přečinech. Zároveň je ženská rutinní péče reflektována pouze při nedostatcích (reprezentovaných převážně skrze kritéria „špinavé dítě“ a „nepořádek v domácnosti“), zatímco jakákoliv mužská péče vedla k pozitivnímu vnímání.

Tuto situaci označujeme jako „feminizaci zanedbávání“, kdy jsou situace zanedbání péče konstruovány převážně jako ženský problém (47).

To však neznamená, že tyto genderové konstrukce nemusí nutně znevýhodňovat jen ženy, ale mohou mít nepříjemné důsledky i pro muže. Scourfield zastává názor, že když se vyskytne předsudek typu „nemohou se změnit, tudíž s nimi nebudeme pracovat“, tak vlastně dochází ke zbavování klientské subjektivity (40), s čímž souhlasím.

V tomto případě je u komunikačních partnerů vidět genderový stereotyp, který si z největší pravděpodobnosti přenášejí na základě zkušenosti ze své rodiny. To se projevuje i v očekávání kompetencí mužů a žen v rodině, kdy žena by měla být aktivnější v rodinné sféře, zatímco muži by měli být schopni finančně zajistit rodinu. Přičemž na ženy jsou kladeny větší nároky a očekávaná než na muže. Ideálně by si však měli rovnoměrně rozložit úkony spojené s péčí o rodinu a vlastní seberealizací.

V poslední oblasti se zkoumaní sociální pracovníci měli zamyslet, zda reflektují své chování vůči klientovi a případně jakým způsobem.

Donald Schön (34) ve své knize *The reflective practitioner* rozpracoval pojem reflexe, přičemž formuluje koncept *reflexe-po-jednání* (reflection-on-action) a *reflexe-při-jednání* (reflection-in-action). Koncept reflexe-po-jednání má vést k vytvoření souboru prověřených, objektivních znalostí, které lze využívat v obdobných situacích a případech. Jedná se o jednorázovou aktivitu, která probíhá po setkání s klientem nebo po jiné praktické aktivitě. V procesu reflektování-po-jednání zkoumá pracovník, proč jednal, jak jednal, co se v procesu stalo, a zvažuje budoucí strategii jednání. Zatímco reflexe-při-jednání je koncept, který vyjadřuje snahu sledovat průběžně, během celého jednání prožitky, pocity, koncepty a teorie, které aktuální jednání ovlivňují. Podle Schöna však nemůže sociální pracovník disponovat plným porozuměním životní situace klienta ještě před tím, než jedná.

Podle výpovědí komunikačních partnerů je zřejmé, že se nad svým přístupem ke klientovi zamýšlí. Považují za důležité a téměř povinné reflektovat své jednání. Na základě rozhovorů se sociálními pracovníky jsem dospěla k názoru, že nejčastěji reflektují svoji spolupráci s klientem po jednání. Zpravidla to bývá proto, že před jednáním s klientem se nechtějí unáhlit. Chtějí se vyvarovat vytváření si obrazu

klienta na základě mylných předpokladů, mýtů či předsudků. V průběhu jednání s klientem

na to nebývá dostatek časového prostoru. Tudíž vyhodnocují, zpracovávají své myšlenky a jejich souvislosti většinou po jednání s klientem. Promítají si zpětně osnovu a strukturu kontaktu. Pravidelně si vyhotovují záznamy o průběhu jednání. Vyhodnocují získaná data, zkoumají vzájemné souvislosti, radí se s kolegy nebo s vedoucí a hodnotí svou vlastní práci.

Sociální pracovníci s každým klientem jednají individuálně. Ve spolupráci s klientem berou ohled na jeho možnosti a schopnosti a podle toho přizpůsobují svůj přístup ke klientovi. K tomu dochází především sbíráním osobních zkušeností, schopnosti obratně se přizpůsobit dané situaci a reflektovat své jednání v přístupu ke klientovi.

S tím souvisí názor Úlehly, který rozlišuje pracovníka profesionála od amatéra tím, že jedině sbíráním zkušeností se vyvíjí profesionální přístup. Lze říci, že díky sbírání zkušeností v praxi je sociální pracovník schopen nadhledu a tím pádem i reflexe svého jednání a přístupu ke klientovi. Úlehla (48) uvádí: *„To zásadní, co odlišuje pracovníka profesionála od amatéra s dobrou vůlí, je zkušenost, která umožňuje v kterékoli chvíli se zastavit, podstoupit, podívat se z nadhledu na sebe i své jednání s klientem.“*

Na základě rozboru rozhovorů se sociálními pracovníky si dovoluji tvrdit, že si uvědomují možnost existence předsudků při výkonu své práce. Reflexi hodnotí jako pozitivní metodu, která jim pomůže ujasnit si, jakým způsobem dál pokračovat ve spolupráci se svými klienty a celkově ve svém oboru.

Ve výše uvedeném textu bylo poukázáno na možné genderové stereotypy a předsudky vyskytující se u sociálních pracovníků a pracovníků v jejich vnímání a praktickém přístupu vůči klientkám a klientům. Následující text zahrnuje odpovědi na stanovené výzkumné otázky:

1) Jsou si zkoumané sociální pracovníce a pracovníci vědomi možných genderových stereotypů a předsudků v sociální práci?

2) Jsou v chování, názorech a postojích zkoumaných sociálních pracovníků

a pracovníci přítomny genderové předsudky a stereotypy, případně jak se projevují v sociální práci s klientkami a klienty?

Z rozboru uskutečněných rozhovorů vyplývá, že sociální pracovníci jsou si při práci s klienty vědomi vlivu určitých genderových předsudků a stereotypů. A že tyto genderové předsudky a stereotypy mohou mít vliv na jejich jednání a praktickém přístupu ke klientovi.

Sociální pracovníci si uvědomují, že přístup ke klientovi by měl být individuální a měnící se v závislosti na aktuální životní situaci klienta.

Z uskutečněných rozhovorů lze vyvodit, že sociální pracovníci upřednostňují komunikaci s klienty či klientkami stejného pohlaví, jako jsou oni sami. Důvody preference komunikace s lidmi stejného pohlaví mohou být především podobný způsob jednání, podobný způsob komunikace, pocity empatie a většího porozumění.

Mezi časté stereotypní představy vyskytující se u sociálních pracovníků je genderově stereotypní nazírání na ženy a muže, resp. matky a otce, kdy jsou jim připisována typické ženské a mužské role. V případě neplnění jejich přisouzených rolí, může dojít k negativnímu hodnocení klienta sociálním pracovníkem. S tím, že na ženy jsou kladeny vyšší nároky než na muže ve spojitosti s mateřskou a otcovskou rolí.

I když sociální pracovníci přiznávají, že určitá míra stereotypizace a předsudečného chování se projevuje i v jejich práci a přístupu ke klientovi, tak zastávají tvrzení, že kdyby genderovým předsudkům plně podléhali, nemohli by vykonávat své povolání.

6 Závěr

Cílem této bakalářské práce bylo zjistit, zda se mezi sociálními pracovníky a pracovníci objevují možné genderové stereotypy a předsudky v jejich vnímání a praktickém přístupu vůči klientkám a klientům. A také jak a v jaké míře ovlivňují jejich práci s uživateli v rámci poskytovaných služeb. Na základě provedené analýzy rozhovorů můžeme konstatovat, že mezi sociálními pracovníky a pracovníci se tyto genderové stereotypy a předsudky vyskytují. Do jisté míry má na toto utváření genderových stereotypů a předsudků vliv zkušenosti z primární rodiny, kde si v rámci socializace přinášejí tyto vlivy do své nové rodiny, ale také se promítají ve vnímání svých klientů a klientek. U všech komunikačních partnerů se nám tento aspekt podařilo dokázat. Přístup ke klientům a klientkám je tak nejvíce ovlivněn tímto genderovým zatížením, přestože se může v rámci určitých klientů situačně měnit. Nicméně sociální pracovníci a pracovníci jsou si ve velké většině těchto zatížení vědomi a snaží se je v přístupu ke klientům eliminovat. Ve většině případech tomu dochází skrze vlastní sebereflexi a nebo pomocí získání zpětné vazby od kolegů.

Tato výzkumná otázka se nám podařila zodpovědět díky vhodné volbě kvalitativní analýzy rozhovorů, jejich prostřednictvím jsme tyto vlivy nejen identifikovali, ale mohli jsme zaznamenat i klíčové dynamiky, které ovlivňují tyto genderové stereotypy a předsudky sociálních pracovníků a pracovníci. Prostřednictvím rozhovoru jsme mohli proniknout do osobitého uvažování komunikačních partnerů, do jejich reflexe genderových stereotypů a předsudků, a zvolením dobře položených doplňujících otázek jsme mohli plně porozumět vlivům na jejich vytváření a způsobům, jak se snaží tyto vlivy při výkonu své práce eliminovat.

Limit této analýzy spatřuji v malém vzorku komunikačních partnerů a hlavně v zastoupení mužského pohlaví pouze jedním mužem. Je tak velmi těžké jeho výpovědi generalizovat na všechny sociální pracovníky-muže. To samé ale platí i v případě sociálních pracovníci-žen. Výpovědi všech komunikačních partnerů mohou být ovlivněny celou řadou faktorů jako například specifika vlastních osobních a pracovních zkušeností, specifika klientů a klientek ve městě České Budějovice či ve způsobu

spolupráce mezi sociálními pracovníky a pracovníci a jejich klienty a klientkami. Vliv mohla mít i moje osoba jakožto tazatelky a to zejména v mém přístupu v rozhovoru s ženami a mužem. Ženy mohly být v rozhovoru se mnou sdílnější a více se svěřovaly. Zobecnění výsledků na celou populaci je ale hlavním limitem všech kvalitativních studií.

Přestože se nám podařilo naši hlavní výzkumnou otázku zodpovědět, zůstává zde dostatek prostoru na její navázání a upřesnění.

7 Seznam použitých zdrojů

1. ASKLÖF, Cecilia, a kol. *Příručka na cestu k rovnosti žen a mužů*. 1. vyd. Praha: MPSV, 2003, 63 s. ISBN 80-239-5908-5.
2. BENEŠOVÁ, Jana. *Problematika gender v sociální práci*. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2011. 188 s. ISBN 978-80-7372-766-6.
3. BOBEK, Michal - BOUČKOVÁ, Pavla - KÜHN, Zdeněk. *Rovnost a diskriminace, studijní příručka*. Praha: C.H. Beck, 2007. 471 s. ISBN 978-80-7179-584-1.
4. DOČKAL, Jan. *Člověk v současném světě: Než začneme studovat sociální práci*. Středokluky: Zdeněk Susa, 2008. 1. vyd. 158 s. ISBN 978-80-86057-53-8.
5. FORMÁNKOVÁ, Lenka, KRŽIŽKOVÁ, Alena. Odras nejistot, znevýhodnění a marginalizace na trhu práce v biografických výpovědích žen s nízkým vzděláním. *Gender, rovné příležitosti, výzkum*, 2010, roč. 12, č. 2, s. 13. ISSN 1213-0028.
6. *Gender Management. Slovníček*. [online]. 2003-2004 [cit. 2014-03-01]. Slovníček. Dostupné z: <http://management.gendernora.cz/index.php?page=dictionary#top>.
7. *Gender. Slovník pojmů*. [online]. 2009 [cit. 2014-03-01]. Slovník pojmů. Dostupné z: <http://gender.webnode.cz/products/genderove-role/>.
8. *Gender. Slovník pojmů*. [online]. 2009 [cit. 2014-03-01]. Slovník pojmů. Dostupné z: <http://gender.webnode.cz/products/genderova-socializace/>.
9. *Gender, rovné příležitosti, výzkum*. Slovník pojmů. [online]. 2000, roč. 10, č.1 [cit. 2014-03-10]. Dostupné z: <http://www.genderonline.cz/cs/issue/15-rocnik-1-cislo-1-2000/189>. ISSN 1213-0028.
10. HAŠKOVÁ, Hana. Poznámka k gender kontraktu v české společnosti 90. let. *Gender, rovné příležitosti, výzkum*. [online]. 2000, roč. 10, č. 1-2 [cit. 2014-03-19]. Dostupné z:

<http://www.genderonline.cz/uploads/16564aed756b0d368c0bff0b7326c2503b022776_rocnik03-2-3-2002.pdf>. ISSN 1213-0028.

11. HAVRDOVÁ, Zuzana. Definice sociální práce, § 109 ze zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, Mezinárodní etický kodex sociální práce – principy, Etický kodex sociálních pracovníků ČR, Kompetence v sociální práci. *Fakta, vyhlášky. Sociální práce/Sociálna práca*, Brno: ASVSP, roč. 2008, č. 2, s. 35. ISSN 1213-6204.
12. HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. 1. vyd. Praha: Portál, 2005. 407 s. ISBN 80-736-7040-2.
13. HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody, aplikace*. 3. vyd. Praha: Portál, 2012. 407 s. ISBN 9788026202196.
14. HRDLIČKOVÁ, Alena. *Úvod od gender studies*. 1. vyd. České Budějovice: Vysoká škola evropských a regionálních studií, 2008, 166 s. ISBN 978-80-86708-69-0.
15. JANDOUREK, Jan. *Průvodce sociologií*. 1. vyd. Havlíčkův Brod: Grada, 2008. 208 s. ISBN 978-80-247-2397-6.
16. JANDOUREK, Jan. *Sociologický slovník*. 1. vyd. Praha: Portál, 2001. 286 s. ISBN 80-7178-535-0.
17. JANEBOVÁ, Radka. K čemu je sociálním pracovníkům teorie aneb postmoderní feministická perspektiva o „krizi poznání“. *Možnosti sociální práce na počátku 21. století : sborník příspěvků z minikonference*. Hradec Králové : Katedra sociální práce a sociální politiky, Univerzita Hradec Králové, 2005. s. 69-78. ISBN 80-86771-10-5.
18. JANEBOVÁ, Radka. Moc a autorita : genderové hledisko. *Sociální práce mezi pomocí a kontrolou: sborník z konference IV. Hradecké dny sociální práce: Hradec Králové*. 1. vyd. Hradec Králové: Gaudeamus, 2008, s. 39-55. ISBN 978-80-7041-118-6.
19. JANEBOVÁ, Radka. Úvahy nad genderovým tichem aneb Je gender relevantní kategorií v sociální práci? *Sociální práce: odborná revue pro sociální práci*, 2008, roč. 2008, č. 2, s. 90-105. ISSN 1213-6204.

20. JANEBOVÁ, Radka – ČERNÁ, Lucie. Konstrukce žen - klientek a mužů - klientů v praxi sociální práce. *Gender, rovné příležitosti, výzkum*. [online]. 2008, roč. 8, č. 2 [cit. 2014-03-18]. Dostupné z: <http://www.genderonline.cz/uploads/2f40071a36969527ce9626090b9a65b421df8933_konstrukce-zen-klientek-a-muzu-klientu.pdf>. ISSN 1213-0028.
21. JANEBOVÁ, Radka – MUSIL, Libor. Mýty o roli sociálních pracovníků a pracovníc. *Role sociálního pracovníka. Sociální práce/Sociálna práca*, Brno: ASVSP, roč. 2007, č. 1, s. 50-61. ISSN 1213-624.
22. JANOŠOVÁ, Pavlína. *Dívčí a chlapecká identita: vývoj a úskalí*. 1. vyd. Praha: Grada, 2008. 285 s. ISBN 978-802-4722-849.
23. KAHOUN, Vilém – KOZLOVÁ, Lucie – TÓTHOVÁ, Valérie. *Sociální práce*. 1. vyd. Praha: Triton, 2003, 336 s. ISBN 80-7254-138-2.
24. KARSTEN, Hartmut. *Ženy - muži*. 1. vyd. Praha: Portál, 2006. 183 s. ISBN 80-736-7145-X..
25. KNOTKOVÁ-ČAPKOVÁ, Blanka. Multikulturalismus a feminismus. *Fórum 50*. [online]. 2007 [cit. 2014-03-19]. Dostupné z: <<http://padesatprocent.cz/cz/zpravodajstvi/blanka-knotkova-capkova-multikulturalismus-a-feminismus>>.
26. KOLDINSKÁ, Kristina. *Gender a sociální právo. Rovnost mezi muži a ženami v sociálněprávních souvislostech*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2010. 240 s. ISBN 978-80-7400-343-1.
27. KOZLOVÁ, Lucie – KUBELOVÁ, Veronika. *Jak psát bakalářskou a diplomovou práci*. 2. vyd. České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, 2009. 55 s. ISBN 978-80-7394-155-0.
28. KŘÍŽKOVÁ, Alena. Genderová identita - základní definice, konstrukce, koncepty. *Gender, rovné příležitosti, výzkum*. [online]. 2001, roč. 2, č. 3 [cit. 2014-03-10]. Dostupné z: <http://www.genderonline.cz/uploads/111c5fcf226d2ed033ab618317aed562450a0489_rocnik02-3-2001.pdf>. ISSN 1213-0028.

29. LIPPA, A. Richard. *Pohlaví, příroda a výchova*. 1. vyd. Praha: Academia, 2009. 432 s. ISBN 978-80-200-1719-2.
30. MATOUŠEK, Oldřich. *Slovník sociální práce*. 1. vyd. Praha: Portál, 2003. 288 s. ISBN 80-7178-549-0.
31. MATOUŠEK, Oldřich, a kol. *Základy sociální práce*. 1. vyd. Praha: Portál, 2001. 312 s. ISBN 80-7178-473-7.
32. MIOVSKÝ, Michal. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu: otázky a odpovědi: [příručka pro rodinné příslušníky a pomáhající profese]*. 1. vyd. Praha: Grada, 2006. 332 s. ISBN 80-247-1362-4.
33. MUSIL, Libor. *Změna klienta a změna prostředí. Romové v české společnosti. Sociální práce/Sociálna práca*, Brno: ASVSP, roč. 2002, č. 2, s. 73-86. ISSN 1213-624.
34. NAVRÁTIL, Pavel- JANEBOVÁ, Radka, a kol. *Reflexivita v posuzování životní situace klientek a klientů sociální práce*. Vybrané kapitoly z teorií a metod sociální práce – sv. 4. 1. vyd. Hradec Králové: Gaudeamus, 2010, 196 s. ISBN 978-80-7435-038-2.
35. NETTING, F. Ellen, et al. *Social work macro practice*. 5. Edition Boston: Allyn & Bacon, 2012. 414 s. ISBN 978-0-205-83878-3.
36. OATES-INDRUCHOVÁ, Libora, et al. *Ženská literární tradice a hledání identity*. Praha: Slon, 2007. 409 s. ISBN 978-80-86429-69-4.
37. REIMER, M. S. Gebder Differences in Moral Judgment: Implications for Clinical Practice. *Clinical Social Work Journal*. In: JANEBOVÁ, Radka. *Moc a autorita : genderové hledisko. Sociální práce mezi pomocí a kontrolou.: sborník z konference IV. Hradecké dny sociální práce: Hradec Králové*. 1. vyd. Hradec Králové: Gaudeamus, 2008, s. 39-55. ISBN 978-80-7041-118-6.
38. RENZETTI, Blaire – CURRAN, Daniel. *Ženy, muži a společnost*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2003. 642 s. ISBN 80-246-0525-2.
39. ŘEZNIČEK, Ivo. *Metody sociální práce*. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 1994. 78 s. ISBN 80-85850-00-1.

40. SCOURFIELD, Judithanne B. Constructing women in child protection work. *Child and Family Social Work*, 2001, Vol. 6, No. 1, pp 77-78. In: JANEBOVÁ, Radka. Úvahy nad genderovým tichem aneb Je gender relevantní kategorií v sociální práci? *Sociální práce: odborná revue pro sociální práci*, 2008, roč. 2008, č. 2, s. 90-105. ISSN 1213-6204.
41. SCOURFIELD, Judithanne B. Placing gender in social work: the local and national dimensions of gender relations. *Social Work Education*. 2006, vol. 25 No. 7, s. 665–679. ISSN 1470-1227.
42. SMETÁČKOVÁ, Lucie, a kol. Příručka pro genderově citlivé vedení školy. 1. vyd. Praha: Otevřená společnost, o. p. s., 2007. 68 s. ISBN 978-80-87110-01-0.
43. SMETÁČKOVÁ, Irena, VLKOVÁ, Klára. *Gender ve škole – Příručka pro výuku OV, ON a ZSV*. 1. vyd. Praha: Otevřená společnost, o. p. s., 2005. 190 s. ISBN 80-903331-2-5.
44. ŠTĚPÁNOVÁ, Jana. *Transgender image a tendence zobrazení v současné fotografii*. Opava: Slezská univerzita v Opavě, 2003. 63 s., 6 s. příloh. Vedoucí bakalářské práce Věra Sokolová, PhD.
45. TABERY, Paulína. *Reprezentace různých forem rodinného a pracovního života v ženských a mužských časopisech*. 1. vyd. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2007. 75 s. ISBN 978-807-3301-330.
46. TOMEŠ, Igor, a kol. *Vzdělávací standardy v sociální práci : pro středoškolský, vyšší odborný a vysokoškolský stupeň vzdělání : program EU Phare : projekt GTAF III / WP 3/03-08 : závěrečná zpráva / Igor Tomeš a kol.* 1. vyd. Praha: Personnel, 1997. 334 s. ISBN 80-902260-3-5.
47. TURNEY, D. The Feminizing of Neglect. *Child and Family Social Work*, 2000, Vol. 5, No. 1, pp 47-56. In: JANEBOVÁ, Radka. Úvahy nad genderovým tichem aneb Je gender relevantní kategorií v sociální práci? *Sociální práce: odborná revue pro sociální práci*, 2008, roč. 2008, č. 2, s. 90-105. ISSN 1213-6204.
48. ÚLEHLA, Ivan. *Umění pomáhat*. 1. vyd. Praha: Slon, 2009, 128 s. ISBN 978-80-86429-36-6.

49. VALDROVÁ, Jana. *Gender a společnost (vysokoškolská učebnice pro nesociologické směry magisterských a bakalářských studií)*. 1.vyd. Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně v Ústí nad Labem, 2006. 236 s. ISBN 80-7044-808-3.
50. ZÁKON č. 108/2008 Sb., O sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů.

8 Seznam příloh

Příloha č. 1: Otázky pro strukturovaný rozhovor

1.) Základní informace o komunikačních partnerech, genderová socializace, rozložení rolí v rodině

Otázka č 1: Jméno, věk, rodinný status, přítomnost dětí

Otázka č.2: Jak dlouho pracujete v sociální oblasti? Naplňuje vás tato práce?

Otázka č.3: Jak vypadalo rozložení rolí ve vaší původní rodině a jak vypadá v rodině současné? Případně čím se liší?

2.) Vědomí genderu v sociální práci, stereotypní chování, utváření postojů

Otázka č.4: Myslíte si, že se genderová problematika týká oblasti sociální práce?

Otázka č.5: Pozorujete ve svém jednání s klienty vliv nějakých stereotypů a předsudků? Případně jakých?

Otázka č.6: Pracujete-li s celou rodinou, upřednostňujete více kontakt s mužem-otcem nebo ženou-matkou?

Otázka č.7: Jak byste popsali ženu-matku a muže-otce, s nimiž při své práci přicházíte do kontaktu?

Otázka č. 8: Jaké vlastnosti a schopnosti by měli mít ženy – klientky a muži – klienti

3.) Vlastní reflexe jednání

Otázka č. 9: Zamýšlíte se zpětně nad svým chováním po setkání s klientem?

Otázka č.10: Jaké nástroje používáte k reflektování předsudků a stereotypů?